

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خانواده و آسیب‌های اجتماعی

مجموعه مقالات همایش ملی خانواده و آسیب‌های اجتماعی

گردآوری:

دکتر سید کورش سرورزاده

دکتر مجیدرضا کریمی

دکتر محمد اکبری

دکتر رحمان محمدی

انتشارات چتر دانش

سرشناسه : همایش ملی خانواده و آسیب‌های اجتماعی (نخستین : ۱۳۹۸ : چهارم)
 عنوان و نام پدیدآور : خانواده و آسیب‌های اجتماعی: مجموعه مقالات همایش ملی خانواده و آسیب‌های اجتماعی / گردآوری سیدکوروش سرورزاده...[و دیگران].
 مشخصات نشر : تهران: چتر دانش ، ۱۴۰۱.
 مشخصات ظاهری : ۵۲۹ ص: جدول.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۶۰۲-۳ :
 وضعیت فهرست نویسی : فیپا
 یادداشت : گردآوری سیدکوروش سرورزاده، مجیدرضا کریمی، محمد اکبری، رحمان محمدی.
 یادداشت : کتابنامه.
 عنوان دیگر : مجموعه مقالات همایش ملی خانواده و آسیب‌های اجتماعی.
 موضوع : خانواده‌ها -- ایران -- جنبه‌های جامعه‌شناختی -- کنگره‌ها
 Families -- Iran -- Sociological aspects -- Congresses
 خانواده‌ها -- ایران -- کنگره‌ها Families -- Iran -- Congresses
 شناسه افزوده : سرورزاده، سیدکوروش، ۱۳۵۰ -، گردآورنده
 رده بندی کنگره : HQ۶۶۶/۴
 رده بندی دیویی : ۳۰۶/۸۵۰۹۵۵ :
 شماره کتابشناسی ملی : ۹۱۵۰۲۴۶
 اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

نام کتاب : خانواده و آسیب‌های اجتماعی
 مجموعه مقالات همایش ملی خانواده و آسیب‌های اجتماعی
ناشر : چتر دانش
گردآوری : دکتر سید کورش سرورزاده - دکتر مجیدرضا کریمی - دکتر محمد اکبری
 دکتر رحمان محمدی
نوبت و سال چاپ : اول - ۱۴۰۲
شمارگان : ۱۰۰۰ :
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۶۰۲-۳ :
قیمت : ۳۰۰۰۰۰ تومان

فروشگاه مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید (اردیبهشت شمالی)، پلاک ۸۸
 تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۹۲۳۲۷ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۰۲۳۵۳
 پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com
 کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله‌ی یکی از پرترفدارترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند.

منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این‌ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آن‌ها از یک سو و تناسب آن‌ها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد چتردانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثاری همت‌گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی بیش از پیش به منصّه‌ی ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

فهرست

- ۹..... بررسی عوامل آسیب‌شناسی طلاق در کودکان بی‌سرپرست.....
- ۲۳..... ارائه الگوی شناسایی تاثیر آسیب‌های اجتماعی‌فضای مجازی بر خانواده.....
- ۳۸..... بررسی رابطه معنویت در رضایت جنسی زنان.....
- ۴۴..... عوامل مؤثر بر نگرش به ازدواجدر بین جوانان مطالعه موردی شهر شیراز.....
- ۵۴..... بررسی رابطه عملکرد خانواده و عزت‌نفس با اعتیاد به سیگار بررسی موردی جوانان شهرستان استهبان.....
- ۹۲..... بایسته‌های حقوقی خانواده از دیدگاه قرآن کریم و روایات معصومین.....
- ۱۰۶..... بررسی جامعه‌شناختی تأثیر خانواده بر اعتیاد به مواد مخدر.....
- ۱۱۸..... طلاق والدین و عملکردهای خانواده: تفکیک (تمایز) تاثیرات بر سطح‌هایی از نوجوانان.....
- پیش‌بینی مسائل زوجین بر اساس اعتماد، فردگرایی و آزار عاطفی در بین زوج‌های در حال طلاق و عادی (مطالعه موردی شهرستان بندرعباس).....
- ۱۳۲.....
- اثر بخشی طرحواره درمانی بر افزایش امید به زندگی زنان مطلقه و تاثیر آن بر کاهش الگوهای ناسازگار اولیه فرزندان دختر آن‌ها مطالعه موردی در شهر ارومیه.....
- ۱۴۵.....
- نقش معیارهای ارتباطی و ترس از صمیمیت با تعارضات زناشویی در بین زوجین متقاضی طلاق.....
- ۱۵۶.....
- شیوه‌های فرزند پروری و سازگاری تحصیلی.....
- ۱۶۹.....
- واکاوی تأثیر محکومیت کیفری مؤثر والدین در سلب حق حضانت فرزندان.....
- ۱۸۱.....
- واکاوی همسرآزاری در فقه و حقوق موضوعه ایران.....
- ۱۸۲.....
- بررسی عوامل مؤثر بر اعتیاد به مشروبات الکلی.....
- ۱۸۳.....
- تاثیر مهاجرت بر ساختار و کارکرد خانواده.....
- ۱۹۸.....
- آسیب‌های اجتماعی اشتغال زنان و پدافند غیر عامل (نمونه موردی شهر جهرم).....
- ۲۱۵.....
- اثرات اشتغال زنان ساختار و مناسبات خانواده.....
- ۲۲۲.....
- بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مرتبط با تمایل دختران به رفتار بزهکارانه (مطالعه موردی دختران ۲۴-۱۵ ساله شهر شیراز).....
- ۲۵۲.....
- تغییرات در سبک زندگی و پیامدهای آسیب‌شناختی آن.....
- ۲۸۰.....

- مؤلفه‌های امنیت و حمایت اجتماعی زن (همسر) در دو حالت سازگاری و ناسازگاری در خانواده..... ۲۹۲
- آسیب‌های جامعه پذیری اخلاقی و دینی ۳۰۷
- بررسی رابطه بین دینداری و طلاق عاطفی (مطالعه موردی: زنان متأهل شهر بایک) ۳۳۴
- آسیب شناسی شخصیتی و رشدی کودکان و نوجوانان در تعلیم و تربیت دینی ۳۵۰
- تأثیر شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی بر روابط اعضای خانواده..... ۳۷۲
- شیوه‌های فرزندپروری و تأثیر آن بر دلبستگی فرزندان به خانواده ۳۸۹
- تأثیر خانواده در بزهکاری کودکان و پیشگیری از آن..... ۴۰۱
- واکاوی کیفی عوامل موثر بر گرایش به خیانت زناشویی ۴۲۱
- عوامل تأثیرگذار بر بزهکاری دختران و راه‌های پیشگیری مطالعه موردی دبیرستان‌های شهر شیراز ۴۳۵
- بررسی آسیب شناسی اعتیاد به اینترنت در نسل نوجوان خانواده ایرانی و ارائه راهکارهای عملی ۴۶۹
- مطالعه جامعه شناختی عوامل مرتبط بر طلاق (مطالعه موردی در شهر قشم) ۴۹۳
- نقش دینداری بر کاهش پرخاشگری افراد خانواده..... ۵۱۲

تقدیم به:

سردار جبهه مقاومت شهید سپهد حاج قاسم سلیمانی

و

شهدای مدافع حرم

دیباچه

به نام خدا

«در اسلام هیچ نهادی محبوب‌تر و عزیزتر از خانواده در نزد خداوند بنا نشده است.»

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم

به باور بسیاری از اندیشمندان، خانواده بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی است و با کارکردهای گوناگون جسمی، روانی، اجتماعی، فرهنگی، دینی، تربیتی، اقتصادی، و غیره نقش بیبدیلی در زیست انسانی ایفا کرده است. در دوران معاصر، نهاد خانواده، همچون نهادهای دیگر، با چالش‌های جدی روبه‌رو شده که آسیب‌های اجتماعی، اخلاقی و روانی از جلوه‌های اصلی آن به حساب می‌آید. در کشور ما نیز که در همیشه تاریخ از معرفت دینی و تعالیم ارزشی و اخلاقی آن بهره گرفته، معرفتی که بر تشکیل خانواده، پاکسازی محیط آن، بهینه‌سازی روابط زوجین و تربیت فرزندان تاکید فراوان داشته، چالش‌ها و آسیب‌های حوزه خانواده به یکی از دغدغه‌های اصلی بسیاری از دانشمندان علوم دینی، علمای تعلیم و تربیت و خانواده، جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و حقوق‌دانان بدل گشته است. در همین راستا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم نیز که در حوزه‌های جامعه‌شناسی، حقوق، معارف و روان‌شناسی در مقاطع گوناگون تحصیلی فعالیت دارد، بر آن شد تا همایشی با هدف بررسی آسیب‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خانواده و شناسایی راهبردها، سیاست‌گذاری‌ها و راهکارهای کاهش یا درمان آسیب‌های اجتماعی خانواده برگزار کند. خدا را شاکریم که پس از یک سال تلاش سرانجام «نخستین همایش ملی خانواده و آسیب‌های اجتماعی» در شهر فرهنگی جهرم به تاریخ ۲۰ آبان ماه ۱۳۹۸ در مجتمع آموزشی و فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم برگزار شد.

این همایش سه محور اصلی به شرح زیر داشت: الف) آسیب‌شناسی اجتماعی و فرهنگی خانواده؛ ب) آسیب‌شناسی اقتصاد خانواده و سرانجام؛ ج) راهبردها، سیاست‌گذاری‌ها و راهکارهای کاهش درمان آسیب‌های اجتماعی خانوادگی، که هر کدام از این محورها به موضوعاتی مرتبط با محور مربوطه تقسیم می‌شدند.

در پایان از همه عزیزانی که در برپایی این همایش ما را حمایت نموده‌اند، کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم.

من‌الله توفیق

دکتر سید کورش سرورزاده

بررسی عوامل آسیب‌شناسی طلاق در کودکان بی‌سرپرست

صابر اسمعیلی^۱، مهسا شهرتی^۲

چکیده

طلاق یکی از پدیده‌های مهم اجتماعی است که افزایش آن در هر جامعه‌ای موجب اختلال در نظم و تعادل آن جامعه و بروز برخی از آسیب‌های اجتماعی دیگر می‌شود. طلاق همانند سایر مسائل اجتماعی پدیده پیچیده‌ای است و نمی‌توان تنها یک یا چند عامل مشخص را علت بروز آن دانست، بلکه ممکن است در هر جامعه‌ای به فراخور شرایط و تغییرات اجتماعی آن برخی از عوامل مهم‌تر و اساسی‌تر باشد. مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی است که عوامل آسیب‌شناسی طلاق در کودکان بی‌سرپرست شهرستان ارومیه را بررسی نموده است، با توجه به یافته‌های این پژوهش، نتیجه چهار فرضیه، شامل تاثیر فقر و بیکاری، اختلاف فرهنگی، فحشا و اعتیاد که اهمیت بیشتری داشته‌اند، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده است که با توجه به بروز تغییراتی در نسبت طلاق به ازدواج در این استان، می‌تواند حائز اهمیت باشد. چارچوب نظری پژوهش، مبتنی بر دیدگاه مکتب کارکردگرایی ساختاری و تغییرات جامعه سنتی و در حال گذار به جامعه مدرن است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی، شامل دو روش مطالعه، اسنادی بررسی پرونده‌های طلاق و مطالعه پیمایشی، با استفاده از تکنیک مصاحبه بوده است که نظرات و دیدگاه‌های قضات مشاورین، وکلا و کارشناسان امور خانواده اخذ شده است، همچنین جامعه آماری پژوهش، موردنظر، مردان و زنانی بوده‌اند که طی دهه اخیر در استان به وسیله طلاق زندگی مشترک آن‌ها به جدایی منجر شده است. نتیجه یافته‌ها تاثیر اختلاف فرهنگی، اعتیاد و فقر و بیکاری بیشتر از سایر عوامل بوده است.

واژگان کلیدی: طلاق، بیکاری، فقر، اختلاف فرهنگی، اعتیاد، فحشا، کودکان بی‌سرپرست

۱- کارشناسی مددکاری اجتماعی، مددکاری اورژانس اجتماعی ۱۲۳ اداره بهزیستی استان آذربایجان غربی.

۲- دانشجوی ارشد روانشناسی بالینی

بیان مسئله

طلاق یکی از آسیب‌های اجتماعی است که در چند دهه اخیر در اکثر کشورهای جهان رشد روزافزونی داشته است. طلاق موجب اختلال در نظم و انسجام خانواده است و هر چند ممکن است به اختلافات زناشویی و ناسازگاری‌ها پایان دهد، آثار و نتایج ناگوار آن خصوصاً برای زنان مطلقه و کودکان آن‌ها اجتناب‌ناپذیر است. چنانچه خانواده به‌عنوان یک سیستم اجتماعی که عناصر درون آن دارای همبستگی هستند، خللی وارد شود، انسجام و همبستگی کل جامعه را دچار اختلال می‌نماید. بنابراین گسترش طلاق در هر جامعه‌ای مخصوصاً اگر با شتاب و جهش غیرعادی همراه باشد، لزوم بررسی و شناخت عوامل افزایش این پدیده و راه‌های کاهش آن مسئله مهمی است که باید مورد توجه برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران مسائل اجتماعی باشد.

طلاق به معنی پایان قانونی ازدواج و جدا شدن همسران از یکدیگر است. طلاق معمولاً وقتی اتفاق می‌افتد که استحکام رابطه زناشویی از بین می‌رود و میان زن و شوهر ناسازگاری و تنش وجود دارد.

طلاق در لغت به معنی گشودن گره و رهاکردن است. در فقه اسلامی در تعریف طلاق گفته‌اند: طلاق عبارت است از زایل کردن قید ازدواج با لفظ مخصوص (صفائی، امامی؛ ۱۳۷۲، ص ۲۵۹). کودکان بی‌سرپرست و بدسرپرست از حضور تربیتی، روان‌شناختی و حمایت مؤثر والدین بعد از طلاق و نیز از مزایای زندگی در خانواده محروم هستند (اصغری نکاح، حیدری دربندی، ۱۳۸۹). کودکان پس از طلاق و جدایی والدین، حقیقتاً بی‌سرپرست می‌شوند. مخصوصاً اگر خردسال باشند دردشان عظیم‌تر است؛ چون طفل در هر سطحی از آسایش و امکانات باشد، باز نیاز به مادر دارد. این درد برای کودکان سنگین است که نمی‌توانند خود را به مادر یا پدر برسانند و برای دیدار آنان باید منتظر اوقات رسمی باشند.

در حقوق امروز ایران طلاق ممکن است به حکم دادگاه یا بدون آن واقع شود و در تعریف آن می‌توان گفت: طلاق عبارت است از انحلال نکاح دائم با شرایط و تشریفات خاص از جانب مرد یا نماینده قانونی او. بنابراین طلاق ویژه نکاح دائم است و انحلال نکاح منقطع از طریق بذل یا انقضای مدت صورت می‌گیرد. ماده ۱۱۳۹ قانون مدنی در این باره می‌گوید: «طلاق مخصوص عقد دائم است و زن منقطعه با انقضای مدت یا بذل آن از طرف شوهر از زوجیت خارج می‌شود (همانجا، صص ۲۵۹-۲۶۰).

در ایران نیز طبق آخرین آمار مربوط به سازمان ثبت احوال کشور، کل موارد ثبت شده طلاق در مناطق شهری و روستایی ایران در سال ۱۳۷۱ معادل ۳۳۹۸۳ مورد بوده است که این شاخص

با حدود ۸۰٪ افزایش در سال ۱۳۸۰ به ۶۱۰۱۳ مورد رسیده است.

با این وجود، در جریان زندگی یک زوج، گاه شرایطی پیش می‌آید که طلاق، این «مکروه‌ترین حلال خداوند» اجتناب‌ناپذیر می‌گردد. در چنین شرایطی همچون هر موقعیت استرس‌آور دیگری در زندگی لازم است به مقابله با آن پرداخت و در جهت به حداقل رساندن آسیب‌ها و عوارض ناشی از آن تلاش کرد. در این میان کودکان و نوجوانانی که ناخواسته در معرض این پدیده قرار گرفته و ناچار به سازگار شدن و انطباق با چالش‌ها و تغییرات ناشی از آن می‌گردند، به لحاظ آسیب‌پذیری بیشتر، نیاز ویژه‌ای به توجه، مراقبت و اقدام‌های خاص دارند (قدیری، ۱۳۸۲، ص ۱). چنانچه عملی در زندگی از جانب مرد دیده شود که ادامه زندگی زن با او صلاح نباشد یا موجبی در زن باشد که برای مرد ادامه زندگی سخت و مشکل باشد، اگر رفع آن علت ممکن نباشد و مورد و زمینه برای طلاق مهیا باشد، طلاق امری شرعی و بی‌مانع است. در این باره زن و شوهر و خانواده طرفین از تشدید مسئله باید بپرهیزند و از هرگونه سخن ناروایی نسبت به مرد یا زن یا خانواده هر یک از آن دو نفر خودداری کنند.

متأسفانه با پیش آمدن زمینه طلاق، در غیبت و تهمت و کینه‌توزی در خانواده‌ها باز می‌شود و تعداد زیادی از افراد خانواده دچار این گناهان سنگین و شقاوت بار می‌گردند. طلاق می‌تواند چنان تجربه دردناکی باشد که بسیاری از والدین پاسخگویی به نیازهای کودکان خود را درست در زمانی که خودشان به حمایت هیجانی و توجه بیشتری نیاز دارند، دشوار می‌یابند. برای کمک به بچه‌هایتان در سازگاری با طلاق باید یاد بگیرید که احساسات خودتان و شرایط جدید را اداره کنید.

طلاق یک رویداد منحصر به فرد نیست، بلکه فرایندی است که در جنبه‌های مختلف آن در طول زمان آشکار می‌گردد و این مستلزم یک رشته تغییرات و سازمان‌یابی‌های مجدد خانواده می‌باشد که ممکن است چند سال طول بکشد. با رویدادها و هیجان‌هایی که به همراه این تغییرات پدید می‌آیند، نمی‌توان یک شبه برخورد کرد. سازگاری یافتن برای هر یک از اعضا خانواده مستلزم زمان است.

جدایی و طلاق می‌تواند طیف وسیعی از عواطف و هیجان‌های مختلف را برانگیزد. شما ممکن است احساسات خشم، انزوا، اضطراب، سرخوشی، افسردگی، گناه، از دست دادن کنترل، ترس، بی‌کفایتی و ناامنی را تجربه کنید. ممکن است به توانایی خود در برخورد با نیازهای فرزندان‌تان تردید نمایید؛ زیرا همزمان با فشار نیازهای خودتان هم مواجه هستید، گاهی اوقات والدین ممکن است احساس کنند که درباره بچه‌های‌شان کوتاهی کرده و در ارزشمندی و کفایت خود شک کنند. باید دانست که این هیجان‌ها و دشواری‌ها، بخش طبیعی عبور از جریان جدایی و طلاق محسوب

می‌شوند. (قدیری، ۱۳۸۲، صص ۱۷-۱۸)

تمام و احتمالاً بسیاری از طلاق گرفتن‌ها راحت و آسان نیست. تعداد اندکی از طلاق‌ها به رشد متقابل تمام افراد درگیر می‌انجامد. طلاق‌ی که به‌طور دوجانبه انتخاب شود و همزمان با رشد زندگی دو طرف به وقوع بپیوندد و به دلایل یکسان به آزادی بیشتر برای رشد تمام افراد بیانجامد «طلاق بر حق» است. کار بالینی‌ام نشان داده که «طلاق برحق» بی‌نهایت نادر است. «طلاق به ناحق» زمانی که یک یا هر دو طرف احساس درماندگی می‌کنند، یعنی وقتی که به‌طور دوجانبه رشدی صورت نمی‌گیرد، هنگامی که خشم و سرزنش، احساس بی‌عدالتی و کمبود احترام به خود گریبان‌گیر هر دو عضو شده است، به نظر می‌رسد طلاق «به ناحق» برای یکی از والدین یا هر دو رخ می‌دهد، در حالی که «طلاق بر حق» به‌طور دوجانبه انتخاب می‌شود، تصمیمی که طی زمان و به دلیل واضح و اظهار شده در چهارچوب کل نهاد خانواده تکامل یافته است. (گنجی‌زاده، ۱۳۷۹، صص ۶۲۷-۶۲۸). بنابراین گسترش این پدیده می‌تواند آسیب‌های اجتماعی دیگری را برای این استان به دنبال داشته باشد، علاوه بر این، در زمینه بررسی عوامل اجتماعی افزایش طلاق در این استان نیز پژوهشی که با متدولوژی علمی همراه باشد، انجام نشده است که ضرورت انجام پژوهش در این زمینه را دوچندان می‌سازد.

مبانی نظری

طلاق مهم‌ترین عامل از هم گسیختگی ساختار بنیادی‌ترین بخش جامعه یعنی خانواده است و از پدیده‌های حیات انسانی تلقی می‌شود. نخست یک پدیده روانی - اجتماعی است؛ زیرا بر تعادل روانی نه تنها دو انسان، بلکه فرزندان، بستگان، دوستان و نزدیکان آنان اثر می‌نهد. دوم آنکه پدیده‌ای است اقتصادی، چراکه به گسست خانواده به‌عنوان یک واحد اقتصادی می‌انجامد و برهم خوردن تعادل روانی انسان‌ها اثرات سهمگینی را در حیات اقتصادی آنان فراهم می‌سازد. سوم آنکه طلاق پدیده‌ای است مؤثر بر تمامی جوانب جمعیت در یک جامعه، زیرا از طرفی بر کمیت جمعیت تأثیر می‌نهد، چراکه تنها واحد مشروع و اساسی تولید مثل یعنی خانواده را از هم می‌پاشد، از طرف دیگر بر کیفیت جمعیت اثر دارد چون موجب می‌شود فرزندان محروم از نعمت‌های خانواده تحویل جامعه داده شوند که به احتمال زیاد فاقد شرایط لازم در راه احراز مقام شهروندی یک جامعه‌اند. چهارم آنکه طلاق یک پدیده فرهنگی است. از دیدگاهی دیگر طلاق یک پدیده ارتباطی است. در جامعه‌ای که فاقد ارتباطات سالم، درست و طبیعی است، پیوند یا رابطه زناشویی نیز از این امر مستثنی نیست، پیوندهای ازدواج به زودی برقرار می‌شوند و به زودی قطع می‌گردند (ساروخانی، ۱۳۷۶، ص ۳). رابطه طلاق با سایر آسیب‌های اجتماعی گاه رابطه‌ای دو

سویه است، یعنی برخی از شیوه‌های مفروض با طلاق هم می‌توانند حالت فاعلی داشته باشند و علت به شمار روند و هم می‌توانند مفعولی باشند و معلول تلقی شوند، مثلاً اعتیاد می‌تواند عامل طلاق باشد؛ ولی خود طلاق تحت شرایط متفاوتی به خوبی قادر به ایفای نقش فاعلی بوده و علت اعتیاد محسوب می‌شود (پیران ۱۳۶۹، ص ۴۳).

افزایش طلاق با عامل‌هایی نظیر توسعه صنعتی، نظام اقتصادی، شهرنشینی، سطح سواد زن و میزان اشتغال زنان رابطه مستقیم دارد و نیز درهم شکستن روابط سنتی خانواده گسترده، شرایط لازم را برای افزایش طلاق فراهم می‌کند. بیکاری مرد و نداشتن شغل ثابت و عدم توانایی در تهیه وسایل زندگی نیز در افزایش طلاق مؤثر است. طلاق با سایر مفاسد اجتماعی به ویژه با اعتیاد، فحشا و فساد زن یا مرد رابطه مستقیم و تنگاتنگی دارد. برهم خوردن جامعه سنتی و حفظ برخی سنت‌ها نظیر اختلاف سن ازدواج زن و مرد در شرایط جدید، به افزایش میزان طلاق کمک می‌کند و طبق مطالعات ازدواج درسین پایین بیشتر به طلاق می‌انجامد (توسلی، ۱۳۸۲: ص ۲۳۱) طلاق در ادیان و جوامع مختلف هم تفاوت‌هایی دارد. در دین زرتشت، طلاق به‌عنوان یک روش در راه قطع پیوند، زوجیت پذیرفته شده است، باید نهایت کوشش قانون‌گذار در راه کاهش طلاق به کار گرفته شود، صدور حکم طلاق منوط به رأی دادگاه است و با تصمیم یکی از زوجین تحقق نمی‌پذیرد (ساروخانی، ۱۳۷۶، ص ۹۷).

برخورد مسیحیان با طلاق به شکل‌های مختلف تجلی یافته است؛ در انجیل متی طلاق در صورت وقوع زنا مجاز شمرده می‌شود، در حالی که در انجیل لوقا و مرقس طلاق به‌طور مطلق محکوم شده است. کاتولیک‌های شرق به انجیل روایت اول (متی) استناد کردند و طلاق را به‌طور کامل مطرود ندانستند. در حالی که کاتولیک‌های روم به‌طور مطلق طلاق را محکوم می‌دانستند. با گذشت زمان و پیشرفت جوامع در دنیای مسیحیت با مسئله طلاق مانند سایر پدیده‌های اجتماعی برخوردی نوین صورت گرفت، یعنی سعی شد تا این پدیده هم همسنگ پیشرفت‌های سریع در زمینه‌های مختلف دگرگون شود (همان، ۱۰۰ و ۹۹).

از نظر اسلام هم طلاق آخرین راه مداوای ناسازگاری زن و شوهر است و اگر اسلام راهی برای جدایی زوجین نمی‌گذاشت، عملاً به وجود یک زندگی دشوار و عذاب‌آور و نیز وقوع نتایج ویران‌کننده آن مثل انتقام، قتل، خودکشی و فساد اجازه داده بود (گواهی، ۱۳۷۳، ص ۳۲).

در خانواده‌های سنتی ایران قدیم، گسستن پیوند زناشویی و عدم تمکین زن از شوهر مرسوم نبود و طلاق اقدامی مطرود شمرده می‌شد. این مجموعه عادات و رسوم و اخلاقیات در کنار نقش مذهب، در برابر فشار معیارهای غیر خودی و جدید مقاومت می‌کند. ویژگی دیگر خانواده در آن دوران آن بود که زن معمولاً پیشنهاد دهنده طلاق نبود؛ او با لباس سفید می‌آمد و با

لباس سفید می‌رفت، در حالی که در اقشار میانی جدید پیشنهاد طلاق اگر نه بیشتر از مردان لاقبل به صورت مساوی از جانب زن و مرد ارائه می‌شود (والچاک و برنز، ۱۳۶۳، ص ۱۸).

بر اساس آمار سازمان ثبت احوال کشور، ازدواج و طلاق و نسبت طلاق به ازدواج چهل سال گذشته (سال‌های ۴۶ تا ۸۶) نشان می‌دهد که طلاق در ایران طی سال‌های ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹ و ۱۳۶۰ با کاهش بین ۱ تا ۳ درصد روبه‌رو بوده است. بالاترین درصد طلاق در دهه ۱۳۵۰ مربوط به سال‌های ۱۳۵۴ و ۱۳۵۵ است و پایین‌ترین آن‌ها سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸ بوده است. نسبت طلاق در این دهه از متوسط ۹ درصد در سطح کشور قبل از انقلاب، به متوسط ۶ درصد پس از انقلاب در سال ۱۳۵۸ می‌رسد و سپس به تدریج بالا می‌رود و در سال ۱۳۶۳ مجدداً به میانگین ۹ درصد باز می‌گردد. شاید با استناد به آمار فوق، بتوان این نتیجه را گرفت که کاهش طلاق طی سال‌های ۱۳۵۸ و ۱۳۷۵ نتیجه توجه عمومی به جریانات انقلاب اسلامی و تحولات سیاسی سال ۱۳۷۵ بوده است که اصلی‌ترین علت کاهش تعداد طلاق طی آن سال‌هاست. بنابراین با تغییر عمده در ساختار جامعه ایران نهاد خانواده هم به شدت تحت تأثیر محیط بیرون خویش قرار گرفته و به تدریج، نه با سرعت پیشین، اما آمار طلاق افزایش می‌یابد. در این رابطه می‌توان شروع جنگ ایران و عراق را در نظر گرفت که باز هم شرایط ساختاری را به وضوح در آمار طلاق مشاهده می‌کنیم. هرچند نسبت طلاق با آهنگ آرامی در سال‌های پس از انقلاب رو به افزایش بوده است، این تغییرات از سال ۸۰ به بعد، محسوس‌تر و قابل توجه بوده است.

آثار و پیامدهای طلاق

پس از طلاق به دلایل مختلف ممکن است عزت‌نفس دچار آسیب شود. بسیاری از افرادی که متارکه کرده‌اند، خود را شخصی ناپسند و فاقد توان کافی برای ازدواج مجدد می‌دانند، مردان و زنان از لحاظ واکنشی که در برابر طلاق از خود نشان می‌دهند با یکدیگر فرق دارند؛ مردان گرایش به آن دارند که طلاق را به‌عنوان چیزی که ناگهان رخ داده است، ادراک کنند.

زنان بیشتر احتمال می‌رود که آن را به‌عنوان نقطه پایانی بر یک فرایند طولانی قلمداد کنند. به همین خاطر است که زن‌ها کمتر احساس‌های منفی را درباره طلاق‌شان گزارش می‌کنند. طلاق برای زنان تنش‌زا تر است تا مردان. ممکن است این زنی باشد که تردید کمتری درباره نفس طلاق داشته باشد؛ اما هم اوست که در برقراری زندگی جدید مشکلات بیشتری خواهد داشت.

اثرات فردی و اجتماعی طلاق

هر چند طلاق به‌عنوان یک پدیده اجتماعی نامیمون در ذهن افراد جامعه نقش بسته است، این پدیده علاوه بر کارکرد منفی دارای کارکرد مثبت هم می‌باشد. هرچند کارکردهای مثبت آن محدود باشند. برای فهم کارکرد، مستقیم‌ترین راه این است که اثر و نتیجه هر پدیده را به صورت معلول ببینیم (توسلی، ۱۳۶۹: ص ۲۱۷). نمی‌توان گفت که همه عناصر متشکل یک نظام اجتماعی، کارا، مثبت، مفید و ضروری هستند، بلکه ما در هر نظام به وجود سه نوع عنصر کارا یا دارای آثار و نتایج مناسب و مساعد برای نظام، «ضد کارا» یا عناصر غیرموجه یا نامناسب که هدف‌های لازم را برآورده نمی‌کنند و حتی در جهت تخریب وحدت عمل می‌کنند و بالاخره عناصر «بی‌کار» که فاقد اثر و نتیجه در نظام بوده و کارکردی بر عهده ندارند، روبرو هستیم. به علاوه باید توجه داشت که هر عنصر ممکن است در کل نظام یا در ساختمان‌های درونی هر نظام، واجد یا فاقد کار و عملکردی باشد، به عبارت دیگر یک عنصر ممکن است در یک مجموعه نقش کارکردی مثبت داشته باشد و در مجموعه دیگر فاقد چنان نقشی باشد (همان: ۲۲۲) به صورت خلاصه می‌توان موارد ذیل را به‌عنوان ابعاد منفی طلاق اشاره نمود:

- ابعاد فردی طلاق: شامل ترس از آینده، احساس گناه، احساس تنهایی، مشکلات جسمی و روحی، مشکل دوگانگی نقش، مشکلات مالی و اقتصادی به‌ویژه برای زنان، انزوای اجتماعی و اختلال در هویت اجتماعی، کاهش فرصت‌های ازدواج، ارتکاب به جرم و بزهکاری و کاهش رضایت از زندگی را می‌توان نام برد.

- ابعاد خانوادگی طلاق: شامل تاثیر طلاق بر فرزندان از نظر ارتکاب به جرم و بزهکاری و مشکلات تربیتی آنان، زندگی آتی فرزندان، اختلال در هویت فردی و خانوادگی فرزندان طلاق و احساس گناه و سردرگمی آن‌ها، مواجه‌بودن فرزندان با خانواده‌های نانی و تاثیر طلاق بر دیگر اعضای خانواده است.

- ابعاد اجتماعی طلاق: طلاق پدیده‌ای است اجتماعی که بر ساختارهای جامعه تاثیرگذار است و با دیگر آسیب‌ها مانند اعتیاد، فحشا و خودکشی رابطه دارد. از سوی دیگر طلاق یک معلول است و متأثر از آسیب‌های اجتماعی دیگری مانند اعتیاد است. بنابراین طلاق تابع شبکه پیچیده و به هم پیوسته‌ای از عوامل اجتماعی است.

مکتب کارکردگرایی ساختاری: این مکتب که به‌وسیله دورکیم و کانت پایه‌گذاری شد و با کمک پارسونز و مرتن به جامعه‌شناسی بازگشت و به تکامل رسید. شناخت یک جامعه مستلزم شناخت ساخت اجتماعی آن جامعه است. ساخت اجتماعی به روابط و مناسبات نسبتاً ثابت و تقریباً پایداری

می‌گویند که میان افراد یا گروه‌های اجتماعی یک جامعه که تحت مجموعه مشترکی از حقوق و قیود و الزامات شناخته و معین گردآمده‌اند، برقرار باشد (ستوده، ۱۳۷۳، ص ۱۴).

براساس این دیدگاه، در مطالعه هر جامعه معین باید ببینیم چگونه نهادها یا اجزای مختلف آن به هم می‌پیوندند تا حیات جامعه در طول زمان تداوم یابد. به عبارت دیگر هر پدیده اجتماعی کارکرد معینی برعهده دارد و به‌نحوی در دوام و اداره جامعه مؤثر است (ادیبی و انصاری، ۱۳۵۸، ص ۷). فرض دیدگاه کارکردگرایی ساختی مبتنی بر «وفاق اجتماعی» است. دیدگاهی که اجتماع را بر اساس نظم ارتباط درونی و تعادل بین بخش‌های مختلف یک نظام اجتماعی می‌داند و اساس یک نظام اجتماعی را بر هنجارها و ارزش‌های اجتماعی می‌داند و تمرکز بر نظم اجتماعی براساس توافقات ضمنی بین گروه‌ها و سازمان‌ها دانسته و معتقد است که تغییر اجتماعی براساس یک اسلوب منظم و به آهستگی تحقق می‌پذیرد (ممتاز، ۱۳۸۱، ص ۵۰).

یکی از عوامل ازدیاد خودکشی، طلاق، اعتیاد، فروپاشی خانواده، بی‌سرپرستی کودکان، افزایش جرائم علیه اشخاص و حتی بی‌کسی و تنهایی در دنیای بیرون، ناشی از رشد نوعی فردگرایی افراطی و دور ماندن از همبستگی‌های درون گروهی و ادغام در نهادهای طبیعی جامعه همچون خانواده و اجتماع محلی است (توسلی، ۱۳۸۲، ص ۶۶).

پیشینه تحقیق

از آنجا که علم خاصیت انباشتی دارد، تحقیقات پیشین در زمینه موضوع مورد نظر می‌تواند منبع با ارزشی در هدایت تحقیق و معرفی نظریه‌هایی برای آزمون و تفسیرهای احتمالی از مشاهدات باشند (دواس، ۱۳۷۶، ص ۳۳).

پژوهش‌های داخل کشور

در ایران پژوهش‌های زیادی درباره طلاق انجام شده که به چند نمونه اشاره می‌شود: گلشن (۱۳۷۲) دانشجوی علوم اجتماعی دانشگاه تهران در پایان‌نامه خود، با عنوان «بررسی طلاق و عوامل اجتماعی و جمعیت‌شناسی مؤثر بر آن در سال‌های ۶۴ - ۷۰ در شهرستان خوی» به این نتیجه رسیده است که عواملی چون شهرنشینی، صنعتی‌شدن، اشتغال زن و وجود بیکاری در جامعه به‌عنوان شاخص‌هایی که از ساخت اجتماعی نشأت می‌گیرند، از عوامل مؤثر بر وقوع طلاق و بی‌سرپرستی کودکان بوده است. خلیلی (۱۳۷۶) با موضوع بررسی علل طلاق در استان یزد از دیدگاه قضات و سردفتران ازدواج و طلاق نتیجه می‌گیرد، ۹۱ درصد از پاسخگویان، اعتیاد را عامل طلاق در استان یزد می‌دانند و نیز عوامل دیگری مانند گسترش شهرنشینی،

اختلاف طبقاتی، دخالت‌های بی‌مورد دیگران، دوستان ناباب، ازدواج اجباری، تعدد زوجات، رسیدن به ثروت‌های ناگهانی آقایان و فقر و بیکاری است.

تقی‌پور ۱۳۸۳ در پژوهشی با عنوان بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تقاضای طلاق زوجین متقاضی طلاق مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره طی سال‌های ۷۹-۸۰ به بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تقاضای طلاق زوجین متقاضی طلاق که به مرکز مشاوره طلاق شهر ساری در سال‌های ۷۹-۸۰ مراجعه نموده بودند، پرداخته است. از بین عوامل اجتماعی متعدد تعدادی از عوامل که نقش اساسی داشتند، اعتیاد، الکلیسم، اختلافات طبقاتی، اختلاف فرهنگی، دخالت‌های دیگران، آگاهی از نوع خشونت خانگی بوده‌اند.

پژوهش‌های خارج کشور

پژوهشگرانی مانند: هیلو و فیلیز به این نتیجه رسیدند که زنان شاغل با خودپنداره‌های مثبت و احساس پیشرفت از نظر جایگاه اجتماعی، وابستگی کمتری به شوهران خود دارند. بنابراین نیازی به حمایت مالی و عاطفی شوهران خود نداشته و فشارها و مشکلات زندگی زناشویی را کمتر تحمل می‌نمایند. تحقیقی که به وسیله ادوارد و فولر با عنوان اشتغال زن و عدم ثبات زندگی زناشویی بر اساس نمونه‌ای از تایلند انجام گرفته است، نشان می‌دهد که اشتغال زنان بر زندگی زناشویی مؤثر است؛ به طوری که عدم ثبات زندگی زناشویی را افزایش می‌دهد جمع‌بندی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد عوامل مؤثر بر وقوع طلاق در کودکان بی‌سرپرست، ناشی از مسائل کلان‌تری در ساختار اجتماعی و اقتصادی جامعه می‌باشد و چند بعدی و متنوع هستند که نشانه پیچیدگی مسائل اجتماعی به‌ویژه مسئله طلاق است.

فرضیه‌های تحقیق

الف) فقر و بیکاری ناشی از مشکلات اقتصادی، عدم تأمین مایحتاج زندگی و تشدید اختلافات زناشویی بر افزایش طلاق و بی‌سرپرستی کودکان مؤثر بوده است.

ب) اختلاف فرهنگی ناشی از عدم تفاهم نگرش‌ها و ارزش‌های زوجین بر افزایش طلاق و بی‌سرپرستی کودکان مؤثر است.

ج) اعتیاد یکی از زوجین و تشدید اختلافات زناشویی بر افزایش وقوع طلاق و بی‌سرپرستی کودکان مؤثر است.

فقر و بیکاری: خانواده‌هایی که فاقد شغل و درآمد و مسکن بوده و درمحل‌های فقیرنشین شهر ساکن یا تحت پوشش سازمان حمایتی مانند کمیته امداد بوده‌اند. منظور از بیکاری، بیکاری

مردان است که نان‌آور خانواده هستند.

اختلاف فرهنگی: خانواده‌هایی که از نظر تحصیلات، زبان، قومیت، مذهب و ارزش‌های اجتماعی هم‌سطح نباشند.

اعتیاد: سوءمصرف مواد مخدر یکی از زوجین، به‌نحوی که از نظر هریک همسر وی معتاد تلقی شود. درآمد ماهیانه: مبلغ درآمدی است که از زبان یکی از زوجین یا هر دو بیان شده و در پرونده‌ها ضبط شده است.

روش‌شناسی پژوهش حاضر از روش توصیفی و با استفاده از دو نوع مطالعه اسنادی که جمع‌آوری اطلاعات از پرونده‌های طلاق و مطالعه میدانی، با مراجعه به متخصصان و کارشناسان و قضات و مشاورین دادگاه خانواده بوده است. برای مطالعه اسنادی، با استفاده از فرم پرسشنامه جمع‌آوری و استخراج اطلاعات از پرونده‌های طلاق و برای مطالعه میدانی دوم با استفاده از تکنیک مصاحبه نظرات متخصصین یاد شده را جمع‌آوری نموده‌ایم. جامعه آماری پژوهش شامل طلاق‌های واقع شده در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ که پرونده‌های آن‌ها در دادگستری استان مختومه شده و حکم طلاق برای آن‌ها صادر شده است، می‌باشد و با استفاده از فرمول کوکران، ۳۴۶ پرونده طلاق به‌عنوان حجم نمونه تعیین شد؛ اما چون تعداد طلاق‌های هر سال یکسان نبود، بر اساس آمار طلاق هر سال و از میان نمونه مشخص شده درصدگیری نموده و پس از تعیین تعداد نمونه‌های هر سال، با استفاده از روش نمونه‌گیری سیستماتیک، تعداد پرونده‌های طلاق مورد نظر انتخاب شد؛ اما درباره مشاورین و کارشناسان و قضات که تعداد کل آن‌ها معدود است پانزده نفر از افراد برجسته‌تر علمی‌تر و با سابقه‌تر در این زمینه انتخاب و با آنان مصاحبه شد.

یافته‌های تحلیلی آزمون فرضیات

برای آزمون فرضیات از آزمون‌های ناپارامتری نیز استفاده شده است، آزمون‌های ناپارامتری شامل آزمون‌هایی هستند که با استفاده از آن‌ها می‌توان توزیع مشاهده شده در یک جامعه را با توزیع نظری آن مقایسه کرد. ضمناً در این پژوهش چون یک گروه طلاق گرفته بودند و گروه گواه یا شاهد شامل خانواده‌های طلاق نگرفته وجود نداشت، امکان گرفتن جداول دوبعدی، با آزمون‌های دو متغیره درباره برخی از فرضیه‌ها وجود نداشته.

فرضیه اول: فقر و بیکاری ناشی از مشکلات اقتصادی، عدم تأمین مایحتاج زندگی و تشدید اختلافات زناشویی بر افزایش طلاق موثر بوده است. هرچند فقر و بیکاری دو متغیر محسوب می‌شوند؛ اما چون کاملاً باهم مرتبط و لازم و ملزوم یکدیگر هستند، در قالب یک فرضیه آمده است؛ ولی نتایج آزمون‌های آماری هریک جداگانه محاسبه شده است.

آزمون کی دو $66 \times 2/25$ که در سطح کاملاً معناداری $0/000$ است، نشان می‌دهد که تفاوت معناداری بین فراوانی مورد انتظار و فراوانی واقعی وجود دارد. همچنین بیانگر این است که فرض H_0 رد و فرض H_1 مورد تایید است؛ بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین فراوانی به‌دست آمده یا واقعی و فراوانی مورد انتظار وجود دارد؛ بنابراین نتایج نشان‌دهنده تاثیر مثبت متغیر فقر بر افزایش طلاق است. فرضیه دوم: اختلاف فرهنگی ناشی از عدم تفاهم در نگرش‌ها و ارزش‌های زوجین بر افزایش طلاق موثر است.

بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان گفت که هرچه اختلاف فرهنگی بین زوجین بیشتر باشد، امکان وقوع طلاق بین آن‌ها بیشتر است و بالعکس. هبستگی در سطح خطای $0/1$ و 0 معنادار است فرضیه سوم: اعتیاد یکی از زوجین و تشدید اختلافات زناشویی بر افزایش وقوع طلاق موثر است با توجه به سطح معنی داری کوچک تر از $0/50$ ، می‌توان نتیجه گرفت بین افزایش اعتیاد و افزایش طلاق رابطه وجود دارد و بر آن موثر است.

نتیجه‌گیری

براساس نتایج حاصله از مطالعه اسنادی این پژوهش، اطلاعاتی از محتوای پرونده‌های طلاق به‌صورت مستقیم استخراج، و با توجه به فراوانی آن‌ها به‌عنوان عوامل طلاق در قالب جداول مربوطه طبقه‌بندی شد که آزمون فرضیات به‌دست آمده، نشان می‌دهد که فقر و بیکاری، اختلافات فرهنگی، اشتغال زنان و اعتیاد از عوامل تاثیرگذار بر طلاق طی سال‌های موردنظر پژوهش حاضر در استان بوده است. ضمناً جمع‌بندی نظرات متخصصین، شامل قضات، کارشناسان، مشاورین و سردفتران طلاق هم این نتیجه را تایید می‌کند. همچنین عامل فقر و بیکاری با نتایج پژوهش‌های گلشن 1372 ، خلیلی 1376 مشابه است و نظر برخی از استادان جامعه‌شناسی و یافته‌های علمی آنان مانند توسلی 1382 و ساروخانی 1376 نیز این نتیجه را تایید می‌کند. عامل اختلاف فرهنگی که بیش از 36 درصد از نمونه پژوهش را به خود اختصاص داده و توزیع آن هم در پرونده‌های سال‌های مختلف به هم نزدیک بوده است. عامل مهم دیگر اعتیاد است که با نتایج پژوهش‌های خلیلی 1376 انجام شده است. هم‌خوانی دارد و براساس یافته‌های علمی توسلی 1382 نیز یکی از عوامل طلاق، اعتیاد و افزایش آن در جامعه است.

در مجموع از میان نتایج به دست آمده، به ترتیب اختلاف فرهنگی، اعتیاد، فقر و مشکلات اقتصادی ناشی از بیکاری مردان در میان عوامل طلاق تاثیر بیشتری داشته‌اند. باید گفت علت افزایش طلاق در استان یزد محدود به یک عامل نیست و عوامل مختلف و مرتبط باهم که درهم تنیده هستند، می‌باشد. در این رابطه علاوه بر سنجش آزمون فرضیات موردنظر، بر اساس محتوای پرونده‌های طلاق و نظرات صاحب‌نظران ضمن تایید نتایج فرضیات، نتایج دیگری هم به دست آمده است که مهم‌ترین آن‌ها عواملی چون عدم عشق و علاقه زوجین نسبت به یکدیگر، فقدان رضایت جنسی، نوسانات اقتصادی مانند ورشکستگی‌های مالی و اقتصادی و تاثیر آن بر فروپاشی خانواده‌ها و ازدواج مجدد بوده است. علل طلاق به تغییر و تحولات اجتماعی است که طی دو دهه اخیر در این استان صورت پذیرفته است و روزه‌روز هم در حال گسترش می‌باشد. عواملی چون توسعه شهرنشینی، صنعتی شدن و ایجاد شهرک‌های صنعتی متعدد، مهاجرپذیر شدن استان، توسعه دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، تشدید مشکلات اقتصادی و تورم در جامعه، رکود و تعطیلی برخی از مراکز تولیدی کارآفرین در استان باعث شده است تا ساختار کلی طول اجتماعی که خانواده هم جزئی از این ساختار است، تغییر یابد و زندگی از حالت سنتی خود خارج شده، به سمت الگوها و شیوه‌های نوین و مدرن پیش رود و در گذر از این تغییر و تحولات و فرازوفرودها، ساختار اجتماعی اقتصادی این استان دست‌خوش تغییراتی شود و در قالب این عوامل بروز و ظهور نماید و یا ایجاد این بستر اجتماعی زمینه‌های تنش و اختلاف و خشونت را در خانواده‌ها به وجود آورد و موجبات طلاق و جدایی را فراهم سازد. برخی از پدیده‌های اجتماعی مانند افزایش سطح دانش و تحصیلات و بالابودن درصد قبولی‌های کنکور در یک استان یا توسعه شهرک‌های صنعتی که موجب پیشرفت هر جامعه و از شاخص‌های توسعه است، مثبت تلقی می‌شود؛ اما با تحلیل کارکردگرایی ساختاری این امور و موارد مشابه هم می‌توانند کارکرد مثبت داشته باشند هم کارکرد منفی و تغییرات ساختاری را فراهم سازند که از منظر این تغییرات، مسائل اجتماعی جدیدی بروز پیدا کنند و یا موجب تشدید برخی از پدیده‌های اجتماعی مانند طلاق شوند.

راهکارها و پیشنهادها

الف) دادگاه‌های خانواده و دفاتر طلاق هنگام ثبت طلاق، پرسشنامه علمی را در اختیار زوجین قرار داده تا آن‌ها با تکمیل پرسشنامه حداقل اطلاعات پایه‌ای برای پژوهش‌های بعدی را فراهم نمایند.

ب) برای پژوهش‌های بعدی طلاق توصیه می‌شود علاوه بر جامعه آماری زوج‌های مطلقه، نمونه‌ای هم از خانواده‌های عادی که طلاق نگرفته‌اند نیز مورد بررسی قرار گیرند تا امکان مقایسه

این دو گروه نیز فراهم باشد.

ج) اختلاف فرهنگی که مهم‌ترین عامل طلاق در این پژوهش است، در مراحل قبل از ازدواج‌ها مدنظر قرار گیرد و با توجه به توسعه شهرنشینی و تغییر ساختارهای اجتماعی و کاهش نهادهای سنتی متولی امور خانواده و ازدواج لازم است ازدواج‌ها با شناخت بیشتری صورت پذیرد و گفت‌وگوها و جلسات آشنایی و شناخت قبل از ازدواج بیشتر باشد؛ خصوصاً در مواردی که یکی از زوجین نباشند و متأثر از فرهنگ و آداب و رسوم خاصی باشند.

د) مشکل بیکاری جوانان در جامعه جدی گرفته شود و با اصلاح ساختارهای اقتصادی، رونق در تولید، آموزش‌های مختلف کاریابی و کارآفرینی با حمایت جدی دولت این مشکل کاهش یابد و با حمایت از بخش کشاورزی و صنایع روستایی و تأمین امکانات رفاهی روستاها از مهاجرت روستاییان به شهرها و گسترش حاشیه‌نشینی و فقر و بروز مشکلات اجتماعی جلوگیری شود و به طبقات متوسط و پایین جامعه از هر نظر به‌ویژه امور معیشتی و رفاهی توجه بیشتری شود، چرا که بیشترین آمار طلاق مربوط به این طبقه اجتماعی بوده است.

ه) با توجه به اینکه استان در مسیر ترانزیت مواد مخدر از کشورهای غربی همسایه ایران به دیگر نقاط و کشورهای اروپایی است، آسیب‌شناسی و پیشگیری از اعتیاد باید در راس برنامه‌های سازمان‌های مربوطه باشد.

و) با توجه به اینکه طول مدت زندگی مشترک زوجین بسیار کوتاه بوده است و اکثر طلاق‌ها در سال‌های اول زندگی رخ داده است، علت‌یابی این مسئله مهم می‌باشد که نیازمند پژوهش جداگانه‌ای در این زمینه است.

منابع

۱. قاجانی مرسا، حسین؛ جامعه‌شناسی همسرگزینی ازدواج و طلاق؛ تهران: نشر علم، ۱۳۸۷.
۲. ادیبی، حسین و عبدالمعبود انصاری؛ نظریه‌های جامعه‌شناسی؛ تهران: انتشارات جامعه، ۱۳۵۸.
۳. اعزازی، شهلا؛ جامعه‌شناسی خانواده با تاکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر؛ تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، ۱۳۸۷.
۴. گواهی، زهرا؛ بررسی حقوق زنان در مسئله طلاق؛ تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳.
۵. مختاری، حسین؛ بررسی علل طلاق در استان
۶. ممتاز، فریده؛ انحرافات اجتماعی؛ نظریه‌ها و دیدگاه‌ها؛ تهران شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۱.
۷. دواس، دی، ای؛ پیمایش در تحقیقات اجتماعی؛ ترجمه هوشنگ نایبی، تهران: نشرنی، ۱۳۷۶.
۸. ساروخانی، باقر طلاق، پژوهشی در شناخت واقعیت و عوام؛ چاپ دوم تهران: نشر دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
۹. سازمان ثبت احوال کل کشور؛ آمارهای ازدواج و طلاق استان‌ها؛ تهران: دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی، ۱۳۸۸.
۱۰. ستوده، هدایت‌الله؛ آسیب‌شناسی اجتماعی جامعه‌شناسی انحرافات؛ چاپ دوم، تهران انتشارات آوای نور، ۱۳۷۳.
۱۱. توسلی، غلام‌عباس؛ نظریه‌های جامعه‌شناسی؛ تهران: انتشارات سمت، ۱۳۶۹.
۱۲. _____؛ مشارکت اجتماعی در شرایط جامعه آنومیک؛ تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
۱۳. چلبی، مسعود؛ تحلیل اجتماعی در فضای کنش؛ تهران: نشر نی، ۱۳۸۵.

ارائه الگوی شناسایی تاثیر آسیب‌های اجتماعی فضای مجازی بر خانواده

فلور آزادگان جهرمی^۱، فرانک آزادگان جهرمی^۲

چکیده

پیدایش تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در عصر حاضر به همراه تحولاتی که در فضای مجازی به وجود آمده است، بسیاری از کارکردهای خانواده‌ها را دچار اختلال کرده است. در مباحث آسیب‌شناختی نهاد خانواده، یکی از محورهای مهم، بررسی آسیب‌های ناشی از تحولات خانواده است. تحولاتی که خود منشأ بروز دگرگونی‌هایی عمیق و اساسی در نوع روابط و ارزش‌های خانوادگی هستند. هدف از انجام ارائه الگوی برای تبیین آسیب‌های اجتماعی فضای مجازی بر خانواده‌ها است. این تحقیق بر اساس هدف از نوع تحقیقات بنیادی و بر اساس روش تحقیق از نوع توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری این تحقیق شامل کارشناسان و خبرگان علوم اجتماعی است که با توجه به محدود بودن تعداد این افراد و مشکلات موجود در زمینه دسترسی به اطلاعات دقیق، جامعه در دسترس ۸ نفر در نظر گرفته شده است. یافته‌های تحقیق بیان می‌کند ارتباط از طریق فضای مجازی در سال‌های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین نسل جوان جامعه ما پیدا کرده است. شبکه‌های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی افراد (فردی و اجتماعی) تأثیر گذارند. در شکل‌دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامع هم تأثیر گذارند.

واژگان کلیدی: آسیب اجتماعی، خانواده، فضای مجازی، روابط اجتماعی، تأثیرات اجتماعی.

۱- کارشناس ارشد علوم اجتماعی، گرایش جامعه‌شناسی دانشگاه اراک، ایران.

Jahromi2020f@gmail.com

۲- کارشناس ارشد علوم اجتماعی، گرایش جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد جهرم، ایران.

azadegan_fa@yahoo.com

مقدمه

ارتباط از طریق فضای مجازی در سال‌های اخیر جایگاه قابل توجهی بین نسل جوان جامعه ما پیدا کرده است. شبکه‌های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی افراد (فردی و اجتماعی) تأثیر گذارند. در شکل‌دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامع هم تأثیر گذارند. امروزه با توجه به نقشی که فضای مجازی تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته‌اند، نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت. در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه‌های بشری محسوب می‌شود؛ به شرط آنکه در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند (عاملی، ۱۳۸۹). ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده‌ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه نخست اولویت قرار دارد. پیش‌گیری از آسیب‌های اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم است و برای جلوگیری از هم‌پاشیدگی خانواده‌ها، والدین باید تا حدودی به فناوری‌های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آن‌هاست. با توجه به اهمیت فضای مجازی در توسعه جوامع در جامعه ما نیز در سال‌های اخیر به فناوری اطلاعات ارتباطات توجه زیادی شده است؛ ولی در این رابطه آسیب‌های جدی وجود دارد که ضروری است به ریشه‌یابی آن پرداخت. کشور ما از نظر بهره‌مندی از اینترنت در بین ۱۸۷ کشور جهان رتبه ۸۷ دارد که ۳۵ درصد استفاده‌کنندگان اینترنت را قشر جوان تشکیل می‌دهند و میانگین مصرف‌شده برای اینترنت ۵۲ دقیقه در هفته (صادقیان، ۱۳۸۴) شبکه‌های دوست‌یابی در کشور ما در میان جوانان رتبه سوم در این شبکه‌ها کسب کرده‌اند (ستارزاده، ۱۳۸۶). فرهنگ رسانه‌ای اینترنت، فضای ذهنی جوانان را اشتغال کرده و از آن مهم‌تر، نمایانگر نقش خانواده در کنار این ابررسانه است که والدین روی فرزندان خود تا چه حد کنترل تربیتی و نظارت اخلاقی دارند (اکبری، ۱۳۹۰). بروز آسیب‌های نوظهور می‌تواند زمینه‌ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی و روانی باشد، به همین دلیل، برنامه‌ریزی برای شناسایی، پیشگیری و کاهش آسیب‌های نوظهور لازم و ضروری است. در این مقاله سعی شده است به آسیب‌های مرتبط با اینترنت به‌ویژه عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی پرداخته و برای رفع این‌گونه معضلات پیشنهاداتی ارائه می‌گردد. مبانی نظری درباره تأثیرات فضای مجازی و تربیت اسلامی یکی از بزرگترین مسائل اجتماعی که جوامع امروزی به آن مبتلا هستند، ضعف بنیاد خانواده است. از آنجایی که مشکلات خانواده به‌صورت نا‌بهنجاری اجتماعی بروز می‌کند، خانواده و

سلامت آن از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار هستند. صرف‌نظر از آماروارقام بالا و روزافزونی که در مسائلی مانند بالارفتن سن ازدواج، طلاق، فرار از منزل، فحشا و دیگر مسائل خانوادگی وجود دارد، سردشدن ارتباطات عاطفی، نارضایتی‌ها از زندگی خانوادگی است که باعث ناکامی و شکست‌های بزرگی در زندگی جوانان شده است (رحیمی، ۱۳۹۰). این‌ها نشان از مشکلات عمیقی در سطح خانواده دارد که به‌نوعی باید ریشه‌یابی و درمان شوند. یکی از زمینه‌های اصلی در بروز مشکلات خانوادگی و اصولاً نارضایتی از زندگی مشترک، فضای مجازی است که تحت تأثیر تولیدات رسانه‌ای به‌وجود آمده و باعث شده تا سطح توقع و ارضاء از زندگی‌های مشترک را به ویژه در میان نسل جوان بالا ببرد. تحت تأثیر این فضا، آنچه جوان باید از زندگی مشترک انتظار داشته باشد. به نوعی تحریف می‌شود و لذت و صمیمیتی که از برنامه‌ها و محتویات رسانه‌ها، مانند فیلم‌ها و سریال‌ها در اذهان جوانان نقش می‌بندد تا حد بسیار زیادی در زندگی طبیعی قابل دستیابی نخواهد بود و این می‌تواند تبعات زیانباری برای آینده جوانان به همراه داشته باشد. هدف نهایی این پژوهش، کشف ابداع و تبیین توصیه‌ها و سیاست‌هایی مؤثر، برای کاهش آسیب‌ها پیامدهای نامطلوب فضای مجازی و بهره‌گیری شایسته از فرصت‌های پدید آمده از فضای سایبر است. فضای سایبری نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است با اینکه عمر خیلی زیادی ندارد، به خوبی توانسته در زندگی مردم در سنین مختلف جا باز کند. مردم از گروه‌های اجتماعی متفاوت در فضای مجازی گردهم آمده‌اند و بدون محدودیت هر لحظه در هر کجا که باشند، می‌توانند با هر نقطه‌ای از جهان که بخواهند ارتباط برقرار کنند. و این امر به مرور میزان کنترل خانواده‌ها و مدارس آموخته‌های نسل جدید و نیز کیفیت و جهت‌گیری‌های آموزشی و تربیتی خانواده‌ها، مدارس و جامعه را متأثر ساخته است. بنابراین لازمه تعادل در این محیط‌های مجازی برخورداری از یک‌سری مهارت‌های فنی و فناوری است. اینترنت و سرویس‌های ارائه شده در قالب آن، در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب و تبادل اطلاعات است؛ اما می‌تواند مخرب نیز باشد، به بیان دیگر، اینترنت ابزار قدرتمندی است که هم می‌تواند باعث فساد گردد و هم ابزار آموزش و تعلیم و رشد علمی، فرهنگی و اجتماعی نوجوانان را فراهم آورد (شریفی، ۱۳۹۱). در نتیجه بررسی مسائل مربوط به این شبکه‌ها برای اتخاذ تصمیمات صحیح و برنامه‌ریزی دقیق از طرف مسئولان فرهنگی و اجتماعی و نیز والدین ضروری است. حال با توجه به این مقدمه این سؤال مطرح می‌شود که تأثیرات فضای مجازی چیست و چگونه می‌توان از تأثیرات زیان‌بار آن پیشگیری نمود.

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

فضای مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است که با اینکه عمر خیلی زیادی ندارد، توانسته است به خوبی در زندگی مردم جا باز کند. مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه‌های اجتماعی متفاوت در فضای مجازی کنار هم آمده‌اند و از فاصله‌های بسیار دور در دنیای واقعی از این طریق با هم ارتباط برقرار می‌کنند. امروزه روش‌های ارتباطی با دیگران از طریق اینترنت افزایش یافته است (شکریگی، ۱۳۹۶). پست الکترونیک، پیام‌های کوتاه، چت‌روم‌ها، وب پایگاه‌ها و بازی‌ها، روش‌هایی برای گسترش و حفظ روابط اجتماعی شده‌اند. زندگی دوم، یک بازی رایانه‌ای نیست؛ بلکه جایی است که مردم آن‌گونه که می‌پسندند، زندگی می‌کنند، سرگرمی دارند و حتی به شکلی که دوست دارند، درآمد کسب می‌کنند. در واقع، زندگی دوم، بهترین محل برای کسانی است که از محیط اطرافشان خسته شده‌اند یا در شرایط بد آب‌وهوایی یا کاری زندگی می‌نمایند. زندگی دوم، دنیایی است که مطابق با میل افراد طراحی می‌شود (ویستا، ۱۳۹۲). در ابتدا باور این مسئله سخت است که چگونه می‌توان با دنیای مجازی بدین‌گونه ارتباط برقرار کرد؛ ولی طبق آمار به دست آمده، افراد با یک بار وارد شدن به این دنیا چنان مجذوب آن می‌شوند که به آن عادت خواهند کرد و اهمیت آن به‌گونه‌ای می‌شود که نمی‌تواند آن را به راحتی کنار بگذارد. اگرچه هیچ یک از مؤلفه‌های این زندگی واقعیت ندارد؛ به‌طور چشمگیری در زندگی فرد اثر می‌گذارد. روزانه نزدیک به چهارصد میلیون نفر در سراسر دنیا از اینترنت استفاده می‌کنند و یکی از کاربردهای اصلی اینترنت، برقراری ارتباط اجتماعی با دیگران است. شاید عیب اصلی ارتباط‌های اینترنتی آن است که ارتباط در فضای مجازی، اساساً بر متن استوار است و بنابراین، از نشانه‌های بصری و شنیداری در تعامل‌های رودررو بی‌بهره است. امروزه خانواده ایرانی در سید فرهنگی خود مواجه با شبکه‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی، رسانه‌های مدرن و... است که هر کدام به‌نوبه خود بخشی از فرآیند تأثیرگذاری در خانواده را هدف گرفته‌اند (زنجان‌زاده، ۱۳۹۴). بعضی از شبکه‌های ماهواره‌ای که به‌طور تخصصی تمام تمرکز خود را بر مقوله خانواده نهاده است و پیام مشترک برنامه‌های این شبکه‌ها عبارتند از: ترویج خانواده‌های بی‌سامان و لجام گسیخته در مقابل ساختار خانواده، عادی‌سازی خیانت همسران به یکدیگر، عادی جلوه‌دادن روابط جنسی دختر و پسر پیش از ازدواج، ترویج فرهنگ با هم‌باشی به جای ازدواج و عادی جلوه دادن سقط جنین برای دختران. پیامدهای مواجهه مخاطبان ایرانی با برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای دغدغه‌های بسیاری را برای جامعه کارشناسی ایجاد کرده است. بسیاری از کارشناسان خانواده و بهداشت جنسی از برنامه‌ریزی برای تأثیر فرهنگی این سریال‌ها در عادی‌سازی خیانت زوجین به

یکدیگر می‌گویند. افزون بر شبکه‌های ماهواره‌ای ما مواجه با سیل عظیم DVDهای سریال‌های خارجی هستیم که بخش عمده این سریال‌ها در مقوله زن و خانواده با ترویج فرهنگ بی‌حیایی و بی‌عفتی و عادی‌سازی مقوله خیانت، عشق‌های ضربدري، مثلثی و... قصد همراه کردن مخاطب با خود را دارد و ممکن است مخاطب با دریافت پیام این سریال‌ها، با محتوای ارائه‌شده آن‌ها احساس هم‌ذات‌پنداری کند. گسترش فضای مجازی در حوزه رابطه فرزندان و والدین نیز تغییراتی به وجود آورده است که از جمله آن به کاهش نقش خانواده به‌عنوان مرجع، کاهش ارتباط والدین با فرزند، شکاف نسلی به دلیل رشد تکنولوژی، از بین رفتن حریم بین فرزندان و والدین و ایستادن در برابر یکی از والدین یا هر دو را می‌توان نام برد.

پیشینه تحقیق

فراهانی، فروغی؛ نجفی ابهرودی و ترابی، ۱۳۹۶؛ در پژوهشی تحت عنوان " بررسی تاثیر ناشی از شبکه‌های مجازی و اینترنت بر تحصیل دانش‌آموزان دبیرستانی " بیان داشتند که شبکه‌های مجازی که نسلی نو از سامانه‌های اینترنتی اجتماع محور و بر پایهٔ هنجارهای جوامع غربی هستند در حال گسترش روز افزون در تمامی نقاط جهان می‌باشند. شبکه‌های مجازی و اینترنت در کنار مزایای بی‌شمار، معایبی نیز دارند که عدم آشنایی کامل با فضای مجازی می‌تواند آسیب‌هایی را برای دانش‌آموزان به بار آورد و تاثیر آن بر جنبه‌های مختلف زندگی استفاده‌کنندگان از این شبکه‌ها نیز مشاهده کرد. در این مقاله پس از تعریف شبکه‌های اجتماعی مجازی و معرفی چندی از آن‌ها به بررسی علل گرایش دانش‌آموزان و تاثیرات شبکه‌های اجتماعی بر افت تحصیلی دانش‌آموزان از جمله ایجاد مشکلات خانوادگی، مسائل مربوط به گروه دوستان و مسائل مربوط به محتوای این شبکه‌ها بررسی شده و نظرات جمع‌آوری‌شده کارشناسان حوزه تعلیم و تربیت در خصوص تاثیرات شبکه‌های مجازی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان بیان شده است. اسلامی و جهانگیر، ۱۳۹۶؛ در پژوهشی تحت عنوان " شبکه‌های اجتماعی مجازی، آسیب‌شناسی روانی و فرهنگی در خانواده " بیان داشتند که علی‌رغم عزم جامعه برای منسجم نگاه داشتن کانون خانواده به‌عنوان بنیادی‌ترین نهاد موجود در جامعه، متأسفانه فضای مجازی، اینترنت و در ذیل آن شبکه‌های اجتماعی مجازی بسیاری از کارکردهای خانواده را دچار اختلال نموده و منجر به آسیب‌های روانی و فرهنگی بسیاری در خانواده گردیده است و نیز منشأ بروز دگرگونی‌های عمیق و اساسی در ارزش‌های فرهنگی خانواده و روابط میان اعضای خانواده و به خطر افتادن بنیان خانواده شده است. این مقاله درصدد است با توجه به اهمیت و جایگاه شبکه‌های اجتماعی مجازی در دنیای کنونی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌های برقراری ارتباطات و تبادل اطلاعات و

ابزار مناسب توسعه دانش، افکار و اندیشه به این سوالات پاسخ داده شود که شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی چه تاثیراتی بر خانواده و کارکردهای آن دارد چگونه می‌توان از تاثیرات زیان‌بار آن پیشگیری نمود. همچنین پاسخ به این سوال که قوانین موجود در جامعه با وجود گسترش شبکه‌های بین‌المللی و ارتباطات ماهواره‌ای و پیدایش جرایم سایبری (مجازی)، برای مجرمین چه مجازات‌هایی را در این زمینه در نظر گرفته است. نیسی و موسوی، ۱۳۹۶؛ در پژوهشی تحت عنوان "نقش خانواده در تربیت دینی فرزندان و کاهش آسیب‌های اینترنتی" بیان داشتند که استفاده از اینترنت در بین نسل جدید جامعه در حال گسترش است و بخشی از زندگی افراد را تشکیل می‌دهد که به‌نظر می‌رسد هیچ جنبه‌ای از زندگی نیست که تحت تاثیر این دهکده جهانی قرار نگرفته باشد. این امر سبب شده است که این رسانه نوظهور جایگاه گسترده‌ای برای خود در عرصه تعاملات اجتماعی و دیگر عرصه‌ها کسب کند و چنان سرعت و عمقی به تغییرات اجتماعی بدهد که حتی پابرجاترین عرصه حیات بشری، یعنی خانواده را نیز تحت تاثیر خود قرار داده و سبب شکل‌گیری دگرگونی جدی در نهاد خانواده شود. بر این اساس، شناخت تاثیرات رسانه‌های جدید، به‌ویژه در زمینه حفظ هویت، پایداری و سلامت خانواده ضروری است. کیسلر و بسیلر^۱، ۲۰۱۳؛ در پژوهشی تحت عنوان " فضای مجازی و روابط خانوادگی " معتقدند این موضوع که آیا اینترنت تأثیر اجتماعی مثبت و یا منفی دارد، به چگونگی بهره‌گیری از فضای مجازی و آنچه را که افراد از دست می‌دهند تا به اینترنت بپردازند، بستگی دارد. ایشان معتقدند که آسانی ارتباط‌های اینترنتی، افراد را وا می‌دارد تا زمان بیشتری را به تنهایی بگذرانند؛ به صورت آن‌لاین با غریبه‌ها صحبت کنند و ارتباط سطحی برقرار سازند و این کارها را به قیمت از دست دادن گفت‌وگوهای رودررو و ارتباط‌های فامیلی و دوستانه انجام دهند. بنابر برخی پژوهش‌های پیمایشی، ارتباط‌های اجتماعی از طریق اینترنت، ضعیف‌تر از ارتباط‌های واقعی است و در درازمدت، به انزوای اجتماعی، افسردگی و به مخاطره افتادن سلامت روان افراد می‌انجامد. ویتی^۲، ۲۰۱۱؛ در پژوهشی تحت عنوان " فضای مجازی و رابط جنسی " به این نتیجه رسید که فضای مجازی محیط منحصر به فردی را برای یادگیری و تجربه افراد درباره روابط و تمایلات جنسی در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد. او به بررسی خصوصیات افراد (شخصی، فیزیکی و جذابیت، مقدار زمان صرف‌شده در دوستی‌های اینترنتی، مدت ارتباط و تأثیرگذاری این ارتباط بر فعالیت‌های برون خط آن‌ها) می‌پردازد و همچنین معتقد است که فقدان نشانه‌های سنتی در اینترنت می‌تواند به ایجاد رابطه‌های بسیار

1- Kiesler & Baselar

2- Witt

شخصی و صمیمی منجر شود. پیرسی و یانگ^۱، ۲۰۰۹؛ در پژوهشی تحت عنوان "تاثیر فضای مجازی بر خانواده" بیان داشتند که مشکلات خانوادگی چون سردی روابط میان افراد خانواده طلاق، مشکلات درسی و شغلی در خانواده‌هایی که فرزندان آن‌ها وابسته به اینترنت هستند، زیاد است. برتون و همکاران^۲، ۲۰۰۱؛ در پژوهشی تحت عنوان "آیین اینترنت: تهدیدی برای پیوند اجتماعی" به پیامدها و آثار منفی آن اشاره دارند. برتون در این پژوهش با عنوان آیین اینترنت، تهدیدی برای پیوند اجتماعی به پیامدها و آثار مخرب اینترنت پرداخته است که در ایالات متحده روی ۲۱۶ نفر در طی دو سال انجام شد: نتایج پژوهش نشان داد که استفاده از اینترنت حلقه روابط اجتماعی دورنزدیک را کاهش داده، گوشه‌گیری و در نتیجه افسردگی را افزایش می‌دهد. در نتیجه، نوع جدیدی از گوشه‌گیران در همه جا ظاهر می‌شوند که فقط دارای ارتباط اطلاعاتی و ابزاری هستند. این افراد یک پیوند اجتماعی را بنا می‌کنند که دیگر شباهتی به پیوند اجتماعی جامعه بشری ندارد. کاستلز^۳، ۲۰۰۰؛ در پژوهشی تحت عنوان "عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ" معتقد است، فرهنگ در پی دگرگونی‌های فناورانه جدید، تحولات بنیادی دیگری را از سر می‌گذراند. در نظر کاستلز یکی از پیامدهای مهم گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات نوین مبتنی بر آن، دگرگونی فرهنگ‌هاست؛ از این رو، در اثر ایجاد و گسترش شاهراه‌های اطلاعاتی، فرهنگ نوینی در حال ظهور است. البته در ادامه کاستلز جامعه جدید را نقد کرده و معتقد است جهان شبکه‌ای، باعث بیگانگی انسان‌ها از یکدیگر و موجب غریبه انگاشتن انسان‌ها شده است. ظهور فناوری‌های نوین ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی، دگرگونی بنیادینی را در معاملات و ارتباطات انسانی ایجاد کرده است.

روش تحقیق

این تحقیق بر اساس هدف از نوع تحقیقات بنیادی و بر اساس روش تحقیق از نوع توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری این تحقیق شامل کارشناسان و خبرگان علوم اجتماعی است که با توجه به محدود بودن تعداد این افراد و مشکلات موجود در زمینه دستیابی به اطلاعات دقیق، جامعه در دسترس ۸ نفر در نظر گرفته شده است.

1- Pierce and Yang

2- Burton et al

3- Castells

یافته‌های تحقیق

گام بنیادی برای رتبه‌بندی تاثیر آسیب‌های اجتماعی فضای مجازی بر خانواده‌ها، تشکیل گروه تصمیم‌گیری است. با توجه به روند آسیب‌های اجتماعی فضای مجازی بر خانواده‌ها، گروه تصمیم‌گیری شامل کارشناسان علوم اجتماعی است. این گروه ۸ نفره وظیفه بررسی مولفه‌های آسیب‌شناسی را بر عهده دارند. برای ارزیابی شاخص‌ها نیاز است که در مرحله اول وزن شاخص‌ها تعیین گردد. در این پژوهش به منظور تعیین وزن شاخص‌ها از روش AHP و با استفاده از نرم‌افزار اکسپرت چویس وزن شاخص‌ها تعیین شده است. بنابراین پرسشنامه AHP تهیه و در اختیار کارشناسان علوم اجتماعی و فضای مجازی قرار گرفت و آن‌ها معیارها را در یک پرسشنامه مقایسه‌ی زوجی دو به دو مقایسه و نظرات خود را در یک طیف ۹ تایی از ترجیح یکسان تا کاملاً بهتر اعمال کردند.

شاخص مولفه‌های آسیب‌های فضای مجازی با بالاترین وزن به آسیب خانوادگی با وزنی معادل ۰/۴۱۱ اهمیت بیشتری از نظر کارشناسان داشته و آسیب جسمانی با وزنی معادل ۰/۱۹۶ کمترین میزان اهمیت را در آسیب‌های فضای مجازی به خود اختصاص داده است. ضمن اینکه شاخص‌های آسیب فکری با وزن ۰/۳۸۶، آسیب فرهنگی با وزن ۰/۳۴۸ و آسیب اجتماعی و اقتصادی با وزن ۰/۲۹۶ به ترتیب دارای رتبه‌های دوم، سوم و چهارم از لحاظ اهمیت هستند. با توجه به مشخص شدن وزن هر یک از شاخص‌های ارزیابی، در این قسمت به رتبه‌بندی گزینه‌ها با استفاده از روش تاپسیس فازی پرداخته شده که مراحل آن به صورت زیر است:

الف) تشکیل ماتریس تصمیم فازی؛

ب) ورود داده‌ها به نرم‌افزار تاپسیس فازی؛

ج) تعیین ضریب نزدیکی توسط نرم‌افزار؛

د) رتبه‌بندی گزینه‌ها با رویکرد تاپسیس فازی.

الف) تشکیل ماتریس تصمیم فازی

در ارزیابی آسیب‌ها از نظر تعدادی از کارشناسان استفاده شد، در ابتدای امر لازم است که این نظرات با هم ادغام شده و در واقع از آن‌ها میانگین گرفته شود تا بتوان آن‌ها را وارد نرم‌افزار تاپسیس فازی کرد. بنابراین به‌منظور ادغام نظرات از میانگین حسابی استفاده شد و ماتریس ادغام شده تصمیم فازی به شکل زیر به دست آمد.

ب) ورود داده‌ها به نرم‌افزار

پس از به دست آوردن ماتریس تصمیم فازی باید داده‌ها را وارد نرم افزار تاپسیس فازی کرد. لازم به ذکر است که این نرم‌افزار از طریق فرمول‌نویسی در اکسل تدوین شده و تصویر مرحله ورود داده‌ها به آن ارائه شده است.

ج) تعیین ضریب نزدیکی به وسیله نرم‌افزار

پس از ورود داده‌ها به نرم‌افزار تاپسیس فازی، در این مرحله میزان نزدیکی هر گزینه به راه‌حل ایده‌آل محاسبه شد که نتیجه آن به صورت زیر است:

زوج‌های جوان با داشتن ضریب نزدیکی ۰/۷۱۵ دارای بیشترین ضریب نزدیکی است و پس از آن نیز خانواده‌های دارای دانشجو با ضریب نزدیکی ۰/۷۰۴ و خانواده‌های دارای دانش آموزان متوسطه دوم با ضریب نزدیکی ۰/۶۲۸ در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند.

میانگین هندسی ماتریس‌های مقایسات زوجی

طبق رابطه ماتریس‌های مقایسات زوجی تلفیق شدند و در جدول زیر نمایش داده شده‌اند. برای آسیب‌های فضای مجازی یک ماتریس و برای شاخص‌های مربوط به هریک از عوامل نیز یک ماتریس تلفیقی به دست آمدند که در مجموع تعداد ماتریس‌های تلفیقی ۴ ماتریس هستند. مراحل AHP فازی روی این ماتریس‌ها انجام می‌شوند تا وزن‌های معیارها و شاخص‌ها و در نتیجه رتبه‌بندی آن‌ها به دست آیند.

در این قسمت به ارزیابی آسیب‌های فضای مجازی بر خانواده‌ها براساس رویکرد سیستم استنتاج فازی پرداخته می‌شود. مراحل این رویکرد به صورت زیر است:

الف) تعیین ورودی‌ها و سطوح فازی آن‌ها در سیستم استنتاج فازی

در این مرحله باید ورودی‌های سیستم استنتاج فازی به همراه سطوح فازی آن‌ها مشخص شوند. از آنجا که آنچه به عنوان ملاک مولفه‌های آسیب‌پذیری خانواده‌ها قرار می‌گیرد، وضعیت آن‌ها در شاخص‌های پنج‌گانه است، لذا باید شاخص‌ها به عنوان ورودی مدنظر قرار گیرند.

ضمناً نیاز است تا برای هریک از این شاخص‌ها سطوح فازی تعریف کرد. این مرحله خود نیاز به دقت زیادی دارد؛ چراکه تعیین تعداد زیاد سطوح فازی برای یک شاخص، در مراحل بعد به خصوص در مرحله تدوین پایگاه قوانین فازی می‌تواند مشکل‌ساز شود. بنابراین با نظر خبرگان علوم اجتماعی تصمیم گرفته شد تا سطوح هریک از شاخص‌های برابر با جدول زیر در نظر گرفته شود.

منبع: یافته‌های تحقیق

لازم به ذکر است که تصویر مرحله تعیین ورودی و نیز تعیین سطوح فازی آن‌ها در انتهای تحقیق و در قسمت پیوست‌ها ارائه شده است.

(ب) تعیین خروجی و سطح فازی آن

همانند مرحله تعیین ورودی، تعیین خروجی نیز یکی از ملزومات به کارگیری سیستم استنتاج فازی است. از آنجا که در مسئله مورد بررسی، آخرین خروجی عبارت است از آسیب‌پذیری خانواده‌ها از فضای مجازی بر مبنای میزان اجرا برای انتخاب، در این مرحله، شاخص اجرا به‌عنوان خروجی سیستم استنتاج فازی تعیین می‌شود. بنابراین می‌توان گفت هرچه مقدار این خروجی برای یک خانواده بیشتر باشد، میزان اجرای آن خانواده برای انتخاب بیشتر است و خانواده مورد نظر رتبه بهتری را کسب خواهد کرد. در ادامه لازم است تا برای این خروجی نیز سطوح فازی مشخص شود. بر خلاف مرحله تعیین سطوح فازی برای ورودی‌ها، در این قسمت لازم است تا خروجی با سطوح فازی بیشتری تعیین شود. این امر باعث می‌شود تا در مرحله تدوین پایگاه قوانین فازی، دست کارشناسان برای تعیین نتایج قوانین بازتر باشد و آزادی عمل بیشتری در این زمینه داشته باشند. این مورد همچنین باعث می‌شود تا در مرحله خروجی گرفتن از داده‌ها، تفکیک بیشتری از حیث رتبه‌بندی آسیب‌های فضای مجازی بر خانواده‌ها اعمال شود. بنابراین با

منبع: یافته‌های تحقیق

(ج) تدوین پایگاه قوانین فازی

در این مرحله که می‌توان آن را مهم‌ترین مرحله کار نامید، لازم است تا پایگاهی از قوانین فازی از طرف کارشناسان و خبرگان در سیستم استنتاج فازی تدوین شود. همان‌طور که بیان شد، در بهترین حالت می‌توان تمام قوانین فازی را که از فرمول تعداد سطح ورودی به تعداد ورودی به‌دست می‌آید، تدوین نمود (آذر، رجب‌زاده، ۱۳۹۳).

(د) وارد کردن نتایج ارزیابی مولفه‌های آسیب‌های فضای مجازی بر خانواده‌ها به سیستم استنتاج فازی و مشخص شدن میزان توان اجرای آن‌ها به‌منظور رتبه‌بندی و انتخاب. در این قسمت که مرحله نهایی سیستم استنتاج فازی است، باید نتایج ارزیابی مولفه‌های آسیب‌های فضای مجازی بر خانواده‌ها در هر شاخص در قالب اعداد قطعی به سیستم استنتاج فازی وارد شده و این سیستم بر مبنای قوانینی که برای آن تدوین شده، خروجی نهایی را که عبارت است از میزان شایستگی برای انتخاب، در قالب یک عدد قطعی بین صفر تا یک مشخص کند. برای انجام این مرحله، ابتدا باید میانگین نظرات کارشناسان در قالب اعداد فازی بیان شده، به اعداد قطعی تبدیل گردند.

منبع: یافته‌های تحقیق

همان‌طور که از نتایج نیز مشخص است، زوج‌های جوان با امتیاز میزان توان اجرایی ۰/۹۰۷ توانسته بیشترین میزان را از این بابت در میان سایر خانواده‌ها داشته باشد. در ادامه نیز خانواده‌های دارای دانشجو و خانواده‌های دارای دانش‌آموزان متوسطه دوم هریک با امتیاز شایستگی ۰/۸۵۵ و ۰/۷۰۲ به ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در این پژوهش هدف اصلی پژوهش ارزیابی، بررسی و تعیین آسیب‌های فضای مجازی بر خانواده‌ها با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی فازی است. بدین منظور ابتدا به‌وسیله ادبیات مرتبط با پژوهش و مصاحبه با خبرگان علوم اجتماعی مشاوران، روان‌شناسی و فضای مجازی، ارائه الگویی یکپارچه در شناخت آسیب‌های اجتماعی شناسایی شد سپس بر سنجش و ارزیابی از پرسش‌نامه مقایسات زوجی استفاده شد. این پرسش‌نامه‌ها بین کارشناسان توزیع شد و پس جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها برای تلفیق مقایسات فردی به گروهی ماتریس مقایسات زوجی از میانگین هندسی استفاده شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد زوج‌های جوان و پس از آن خانواده‌های دارای دانشجو و دانش‌آموزان متوسطه بیشترین تاثیر را از آسیب فضای مجازی می‌بینند. پیشنهاد می‌گردد که با استفاده از موارد زیر آسیب‌های فضای مجازی را به حداقل برسانیم:

- آموزش مهارت‌های لازم به نسل جوان؛

آشناکردن جوانان، مخصوصاً دختران، به آسیب‌های فضای مجازی و آموزش راه‌های صحیح استفاده از فضای مجازی از طرف خانواده به فرزندان خود می‌تواند از بروز مشکلات برای جوانان و نوجوانان جلوگیری نماید. والدین باید نسبت به حضور فرزندان خود در دنیای مجازی حساسیت بیشتری داشته باشند. والدین می‌توانند با کسب آگاهی از فضای مجازی استفاده صحیح در اینترنت را به فرزندان خود آموزش دهند و جوانان را با مقوله اینترنت و فضای مجازی بیشتر و بهتر آشنا کنند. در این میان نهادهای فرهنگی باید آموزش‌های لازم را به والدین بدهند و فاصله آن‌ها را با نسل امروز کمتر کنند.

- همراهی خانواده با فرزندان؛

از آسیب‌های اینترنت تنه‌بودن فرزندان در دنیای مجازی است، همان‌طور که خانواده حساسیت ویژه‌ای در تنه‌بودن دختر و پسر نوجوان در محیط بیرون از خانه دارند، دقیقاً همان حساسیت را باید در فضای مجازی هم داشته باشند و نگذارند نوجوانان به تنهایی وارد دنیای مجازی شوند و برای برانگیختن نشدن حساسیت نوجوانان در کنترل ایشان می‌تواند رایانه

را در فضای باز و جلوی چشم اعضای خانواده بگذارند و استفاده از رایانه باید همگانی باشد. هرچند بعضی از نرم‌افزارها برای پنهان‌نگهداشتن اطلاعات و پوشه‌های شخص وجود دارد. اگر خانواده‌ها آگاهی کافی داشته باشند، می‌توانند این موارد را هم کنترل نمایند، البته در خانواده باید صمیمیت حفظ شود، به طوری که فرزند حس نکند پدر و مادرش نقش پلیس در خانه دارند.

- ایجاد رابطه اعتماد بین والدین و فرزندان؛

فرزندان از کودکی به والدین خود اعتماد دارند، پدر و مادر خود را قبول دارند و حرف‌های خصوصی خود را به ایشان می‌گویند این والدین هستند که با برخی اعمال ناصحیح سلب اعتماد از فرزندان خود می‌کنند. درک نکردن صحیح کودک در صورت انجام خطا و اشتباه، سرکوفت‌زدن به کودک در صورت انجام خطا، مطرح کردن خطای کودکان در بین فامیل و دوستان کودک، مقایسه نابجای کودک با هم سن و سالان، دوست و فامیل، و احترام‌نگذاشتن به شخصیت کودک در اجتماع همه و همه باعث سلب اعتماد فرزندان از والدین می‌شود و در این صورت به والدین خود اعتماد نمی‌کنند و بهترین راه در امان ماندن از سرزنش‌های والدین نگه‌داشتن یا حتی دروغ‌گفتن می‌دانند، به دلایل مختلفی نوجوانان ممکن است دچار خطا و اشتباه در فضای مجازی شوند، فرزند باید به پدر و مادر خود اعتماد داشته باشند. تا در صورت بروز لغزش به اطلاع والدین برسانند تا از آسیب‌های احتمالی بعدی جلوگیری کند.

- نکشاندن روابط فضای مجازی به فضای واقعی؛

جوانان مخصوصاً دختران نباید روابط در فضای مجازی را به دنیای واقعی سرایت دهند و با کسانی که هیچ سابقه‌آشنایی در دنیای واقعی ندارند، قرار و مدار در پارک و دانشگاه و... بگذارند. افراد سودجو به راحتی می‌توانند با کشاندن افراد به مکان‌های مختلف از ایشان سوءاستفاده نموده و آن‌ها را مورد آزار و اذیت قرار دهند. دختران در این باره باید بیشتر رعایت نمایند و با اندک آشنایی به جنس مخالف اعتماد نکنند. به حرف‌های عاشقانه و دلسوزانه دیگران دل نبندند تا از صدمات و لطمات غیرقابل جبران در امان باشند که پشیمانی‌های بعدی سودی نخواهد داشت.

- پرهیز از وبگردی‌های بی‌هدف؛

دختران به علت حضور بیشتر در منزل تمایل بیشتر برای حضور در فضای مجازی دارند و همچنین زمان بیشتری، این مطلب به معنای حضور کم پسران در اینترنت نیست، به عبارتی جنس تهدیدهایی که برای دختران است با جنس تهدیدهای پسران متفاوت است و البته آسایش برای خانواده بیشتر و این از روحیه عاطفی دختران ناشی می‌شود که بیشتر مورد طعمه سودجویان قرار می‌گیرند. لذا خانواده‌ها باید محدودیت‌هایی به صورت مستقیم و غیرمستقیم

برای حضور فرزندان مخصوصاً دختران در استفاده از اینترنت اعمال نمایند. شناسایی سایت‌های معتبر، تفریحی، خبری و... ذخیره آن‌ها در سیستم و ارائه آن سایت‌ها به فرزندان برای استفاده ایشان از جست‌وجوی بی‌هدف در اینترنت مانع می‌شود تا فرزندان مان از آسیب فضای مجازی و اتلاف وقت و جوانی در امان بمانند.

- استفاده از رسانه‌ها؛

استفاده از ظرفیت‌هایی همچون رسانه‌های دیداری و شنیداری، روزنامه‌ها، جملات و نشریات برای نهادینه‌شدن فرهنگ سایبری و بخش آگهی‌های آموزنده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در رادیو، تلویزیون برای افزایش آگاهی خانواده در خصوص خطرات ناشی از اینترنت و ساخت و پخش فیلم‌ها و سریال‌هایی با موضوع اینترنت و مزایا و معایب آن.

- استفاده از پلیس سایبری؛

آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری درباره انواع جدید جرایم رایانه‌ای و احترام از جهت ناکارآمد کردن دسیسه‌های دشمنان در این زمینه و وضع قوانین سختگیرانه‌تر برای برخورد با مجرمان جرایم اینترنتی و اجرایی نمودن این قوانین.

- عدم انتشار اطلاعات شخصی و خانوادگی؛

نوجوانان باید نسبت به عدم انتشار اطلاعات، تصاویر و فیلم‌های شخصی خود و خانواده حساسیت داشته باشند. محل زندگی، آدرس منزل، محل کار پدر و مادر و دانشگاه و شماره تلفن و... از جمله مسائلی که نباید به فضای مجازی منتشر شوند. خانواده‌ها باید آگاهانه با این مسائل برخورد نموده و به فرزندان خود گوشزد نمایند که به هیچ عنوان فردی نباید اطلاعات زندگی خود را بدهند تا از صدمات و لطمات برخی شیادان در امان بمانند.

وظایف مسئولان؛

در پیام حضرت آیت‌الله خامنه‌ای برای تشکیل این شورا همچنین آمده است: این شورا وظیفه دارد مرکزی به نام مرکز ملی فضای مجازی کشور ایجاد نماید تا اشراف کامل و به روز نسبت به فضای مجازی در سطح داخلی و جهانی و تصمیم‌گیری نسبت به نحوه مواجهه فعال و خردمندانه کشور با این موضوع از حیث سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و محتوایی در چارچوب مصوبات و رای عالی و نظارت بر اجرای دقیق تصمیمات در همه سطوح تحقق یابد.

- اینترنت محلی؛

اینترنت محلی طرحی است که از مدت‌ها قبل قرار بود در کشور اجرایی شود اما تاکنون به ثمر نرسیده - بدیهی است که در صورت برقراری چنین شبکه‌ای، کنترل بر فضای مجازی بسیار آسان‌تر می‌شود. بنابراین انتظار می‌رود تا مسئولان هرچه سریع‌تر به برقراری این

شبکه اهتمام ورزند.

-حضور افراد آگاه در شبکه‌های اجتماعی.

در حال حاضر نیز شاهد حضور افراد آگاه و ارزشی در فضاهایی همچون فیسبوک هستیم که می‌توانند با حضور در کنار جوانان و نوجوانان که می‌خواهند فضای متفاوت را تجربه کنند، ضمن جلب اعتماد آنان به‌عنوان افرادی آگاه و مسلط به قوانین شرعی، شبهات موجود در ذهن جوانان و هم به افرادی که منحرفانه شبهه‌پراکنی می‌کنند، پاسخ دهند.

منابع

- عاملی، سعیدرضا، امپراتوری مجازی و قدرت نرم، تهران انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۹.
- اصغرپور، م؛ تصمیم‌گیری‌های چند معیاره؛ تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ هشتم، ۱۳۹۰.
- اکبری، ابوالقاسم و مینا اکبری؛ آسیب‌شناسی اجتماعی؛ انتشارات رشد توسعه، ۱۳۹۰.
- آذر، ع، رجب‌زاده، ع؛ تصمیم‌گیری کاربردی با رویکرد MADM؛ تهران: انتشارات نگاه دانش، تهران، چاپ سوم، ۱۳۹۳.
- رحیمی، محمد؛ «عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف به مطالعه مورد شهر خلخال»؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، ۱۳۹۰.
- زنجانی‌زاده، هما؛ «بررسی تاثیرات اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان»؛ مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲، ۱۳۹۴.
- ستارزاده، داود، «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن»؛ فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی، شماره چهاردهم، ۱۳۸۶.
- شریفی، احمدحسین؛ همیشه بهار: اخلاق و سبک زندگی اسلامی؛ نشر معارف، ۱۳۹۱.
- شکریگی، عالییه؛ «رسانه، زنان و مناسبات خانواده»؛ نشست انجمن جامعه‌شناسی ایران، ۱۳۹۶.
- صادقی، امیر؛ آینده‌پژوهی فضای سایبر؛ تهران: مؤسسه انتشارات آینده‌پژوهی راهبردی، ۱۳۹۳.
- صادقیان، عفت؛ «تاثیر اینترنت بر کودکان و نوجوانان». تهران: مجله الکترونیکی نما، شماره ۴، ۱۳۸۴.
- صبوری خسروشاهی، حبیب؛ برای آسیب‌های اجتماعی اینترنت، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۶.
- مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی» زمستان ۱۳۹۵، دوره دوم - شماره ۴ (صفحه ۲۳).
ویستا، زندگی دوم در فضای مجازی (۱۳۹۲) <http://vista.ir/article/320106>

بررسی رابطه معنویت در رضایت جنسی زنان

فاطمه آزادی دهبیدی^۱، زینب جاوید نعمت‌آبادی^۲

چکیده

معنویت از جمله مفاهیمی است که سالیان متمادی در حوزه روان‌شناسی جایگاه خود را یافته است. پیشینه پژوهش‌ها نشان داده است که معنویت با متغیرهای فراوانی در روان‌شناسی در ارتباط بوده است. هدف از پژوهش حاضر این است که نشان دهد معنویت تا چه اندازه می‌تواند رضایت جنسی را که یکی از مهم‌ترین مسائل زندگی مشترک است، پیش‌بینی کند و از معنویت چگونه می‌توان به‌عنوان یک چهارچوب و منبع حمایتی در مقابل نارضایتی جنسی زوجین استفاده کرد.

واژگان کلیدی: معنویت، روان‌شناسی، رضایت جنسی.

۱- دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی دانشگاه شیراز، شاغل در آموزش و پرورش استان فارس سپیدان.
fatemeazadi320@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری روان‌شناسی دانشگاه آزاد مرودشت، شاغل در آموزش و پرورش استان فارس ناحیه یک شیراز.

مقدمه

سازگاری زناشویی، زیربنایی‌ترین پایه و قوام زندگی مشترک و قدرت‌بخش نظام خانوادگی است. سازگاری زناشویی فرایندی است که در طول زندگی زناشویی شکل می‌گیرد؛ چرا که شناخت سلیق، شخصیت، رفتارها و شکل‌گیری ارتباطات مؤثر بین زوجین به زمان نیاز دارد (۱). رفتار جنسی جنبه مهمی از کیفیت زندگی زناشویی است. منظور از رفتار جنسی ترکیبی از مفاهیم، نگرش‌ها، تجربه‌ها، فعالیت‌ها، احساسات و اندیشه‌های همراه با آن است (دندرشتاین، ۲۰۰۱). فعالیت‌های جنسی در انسان علاوه بر غریزی بودن برای وی، بسیار حیاتی بوده و با گذشت زمان مفاهیم مذهبی، عرفانی و تاریخی را نیز با خود همراه نموده است (۲). در طول تاریخ، انسان‌ها حداقل به‌منظور تولیدمثل و تداوم نسل خود نیازمند برقراری آمیزش جنسی بوده‌اند (۳). از این‌رو، فعالیت جنسی به‌عنوان یکی از ابعاد مهم زندگی افراد درآمده است که می‌تواند متاثر از ویژگی‌های خود فرد، روابط بین فردی، شرایط خانوادگی، اجتماعی و فرهنگی، محیط، سوابق فعالیت‌های جنسی وی و همسر، سلامت جسمی و روانی و وضعیت هورمونی فرد قرار گیرد (۴). یانگ در این زمینه بیان می‌دارد که میزان خرسندی از روابط جنسی و توانایی فرد در ایجاد لذت دوطرفه را رضایت جنسی می‌نامند (۵). سازگاری زناشویی فرایندی است که در طول زندگی زناشویی شکل می‌گیرد؛ چراکه شناخت سلیق، شخصیت، رفتارها و شکل‌گیری ارتباطات مؤثر بین زوجین به زمان نیاز دارد (۱). سازگاری زناشویی بر جنبه‌های متفاوت کیفیت زندگی از جمله سلامت زوجین، رضایت از زندگی، رضایت از شغل و درآمد و حتی بر طول عمر زوجین تاثیر می‌گذارد (۶). مطالعه احمدی و همکاران (۲۰۰۶) نشان داد میزان سازگاری زناشویی در بین افرادی که تقیدات مذهبی بیشتری دارند، به‌طور معناداری بالاتر از کسانی است که دارای تقیدات مذهبی کم هستند و هرچه به اعتقادات مذهبی افزوده می‌شود، میزان سازگاری زناشویی افزایش می‌یابد (۷). روحانی و همکاران (۲۰۰۹) نیز نشان دادند که بین دینداری، شادکامی و رضایت زناشویی، همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد و هرچه عمل به باورهای دینی افزایش می‌یابد، شادکامی و رضایت‌مندی زندگی زناشویی افزایش می‌یابد (۸). ماهونی (۲۰۰۵) نشان داد افرادی که در سطح بالاتری از مذهبی بودن قرار دارند نسبت به افرادی که اعتقادات مذهبی کمتری دارند، ثبات زناشویی بیشتری داشته و از ازدواج خود راضی‌تر هستند (۹). مطالعه فیس و همکاران (۲۰۰۱) نشان داد که مذهب، تاثیر مثبتی بر زوجینی که مقید به شرکت در مراسم مذهبی هستند، می‌گذارد و باعث افزایش رضایت زناشویی آن‌ها می‌شود (۱۰). همچنین دانش (۲۰۱۰) نشان داد برای حل تعارضات خانوادگی، مذهب از طریق باورهای معنوی و ارزش‌های

مذهبی، اختلاف نظر بین زن و شوهر را تعدیل نموده و باعث حل اختلافات زناشویی می شود (۱۱). در پژوهش دانش و همکاران (۲۰۱۲) که در بین دبیران متاهل شهرستان پاکدشت انجام شد، سازگاری زناشویی در حیطه روابط جنسی در بین افراد با نگرش مذهبی بالا، پایین تر از افراد با نگرش مذهبی متوسط و پایین بود و نتایج نشان داد که این افراد به دلیل نداشتن دانش کافی و آموزش صحیح، روابط جنسی را اموری بد و نادرست می دانستند و صحبت کردن درباره آن را امری زشت و گناه تلقی می کردند و این نگرش، اثر ناخوشایندی بر زندگی زناشویی آن ها داشت (۸). بنابراین با توجه به اینکه دو عامل مهم و تاثیرگذار بر سازگاری زناشویی، باورهای معنوی و اعتقادات مذهبی است، شاید روابط جنسی و رضایت جنسی متاثر از نگرش هایی باشد که بی ارتباط با باورهای معنوی نیست، معنویت به عنوان یکی از منابع نگرشی می تواند مورد بررسی قرار گیرد. همچنین بر اساس تاکید دین و مذهب بر اهمیت ارتباط زناشویی و روابط جنسی سالم بین زوجین و شکاف فراوانی که بین نیاز جامعه و محدودیت های آموزشی فعلی موجود است و گزارشات ضد و نقیضی در رابطه با تاثیر آموزه های دینی بر عملکرد جنسی، مطالعه حاضر با (خانواده زیربنایی ترین رکن هر جامعه است که استحکام و بنیان آن جزو ضروریات اساسی است. رابطه جنسی شکل دهنده بخشی از ادراکات جنسی در بین زوجین و نگهدارنده و تداوم بخش ازدواج است. تحقیقات نشان داده است که صمیمیت جنسی با صمیمیت عاطفی در ارتباط است (گریف و مال هربری^۱، ۲۰۰۱). بر اساس نظریه ناسازگاری جنسی، عدم توافق جنسی زوجین اولین و مهمترین عامل طلاق است. فرض اصلی این نظریه آن است که کامیابی جنسی به ازدواجی موفق و پایدار منجر می شود و ناکامی جنسی طلاق را به دنبال دارد. جوهر این نظریه بر این اصل استوار است که از میان مشکلات خانوادگی و به ویژه مشکلات منجر به طلاق عدم کامیابی جنسی بر دیگر عوامل زمینه ای تقدم دارد.

در پژوهش های معدودی که در ایران انجام شده است عامل ۴۰ درصد طلاق ها، عدم رضایت جنسی عنوان شده است. در سطح جهانی نیز، علل ۵۰ درصد موارد طلاق، مشکلات جنسی عنوان شده است (مسترز و جانسون^۲، ۱۹۷۵، نقل از گرین برگ^۳، ۲۰۰۲). از آنجا که نیاز جنسی از قوی ترین نیازهای درونی است، رابطه تنگاتنگی با ناخودآگاه انسان دارد و عدم توجه آن به اختلالات پایدار و عمیقی در روابط زوجین منتهی می شود که می توان به تنفر از همسر، دلخوری، حسادت و رقابت برای سرکوب یکدیگر، مقصر دانستن همسر در بسیاری از مشکلات زندگی، حس

-
- 1- Greeff & Malherebe
  - 2- Masters and Johnson
  - 3- Greenberg

انتقام‌گیری ناخودآگاه، احساس تحقیر شدن از طرف همسر، احساس عدم اعتماد به نفس، احساس شیء بودن و ملعبه واقع شدن و احساس مورد بی‌اعتنایی واقع شدن اشاره نمود. این مسائل توسط دیگر تنش‌ها و اختلافات تقویت شده یا در قالب آن‌ها تجلی و بروز می‌یابد و شکاف بین همسران را رفته‌رفته عمیق‌تر می‌سازد. اگرچه مسائل جنسی سهم به‌سزایی در بهداشت و سلامت کلی خانواده ایفا می‌کند، صحبت و ارزیابی این مسائل اغلب مورد غفلت قرار می‌گیرد و این بدان علت است که صحبت در این حوزه ناخوشایند، خجالت‌آور و گناه شمرده می‌شود (مک لارن، ۱۹۹۵). با در نظر گرفتن روند رو به رشد میزان طلاق، بررسی یکی از مهم‌ترین علل آن یعنی رضایت جنسی زوجین بسیار با اهمیت است و از جمله متغیرهایی که می‌توان ارتباط آن را با رضایت جنسی مورد مطالعه قرار داد، باورهای مذهبی و معنوی فرد است که خود از هویتی سرچشمه می‌گیرد که یکی از مفاهیم عمیق و کلیدی در علوم اجتماعی و روان‌شناسی است. از نظر وست^۱ (۲۰۰۴) معنویت تجربه‌ای است که با آگاهی یافتن از یک بعد غیرمادی همراه است و ارزش‌های قابل تشخیص آن را معین می‌سازد. این ارزش‌ها به دیگران، خود و طبیعت زندگی مربوط هستند و به هر چیز که فرد به‌عنوان غایی قلمداد می‌کند، اطلاق می‌شود. به عبارت دیگر، معنویت آگاهی از بعد غیرمادی داشتن معنا و هدف در زندگی، داشتن رسالت در زندگی، تقدیس زندگی، احساس نوع دوستی و آگاهی از تراژدی زندگی خود و دیگران است.

شواهد پژوهشی بسیاری نشان می‌دهد رشد معنویت و تجربه‌های معنوی برای سلامت انسان سودمند است. این بررسی‌ها نشان می‌دهند که بین تجارب معنوی و سلامت (هی^۲، ۱۹۸۲، هی و مورسی^۳، ۱۹۷۸)، انعطاف‌پذیری شخصی و تجربه‌های معنوی (توماس و کوپر^۴، ۱۹۸۰)، ارزش خود و ایمان دینی (فورست و هیلی^۵، ۱۹۹۰ و مک نالتی و همکاران^۶، ۲۰۰۴، کیم و همکاران^۷، ۲۰۰۴) و ادعاهای مبتنی بر داشتن ارتباط با خانواده و سلامت (پولنر^۸، ۱۹۸۹)، رابطه وجود دارد (وست، ۲۰۰۴).

-
- 1- West
  - 2- Hay
  - 3- Hay & Morisy
  - 4- Tomas & Cooper
  - 5- Forst & Healy
  - 6- Mac Nulty etal
  - 7- Kim etal
  - 8- Pollner

بحث و نتیجه گیری

در مجموع می توان گفت شاید روابط جنسی و رضایت جنسی متاثر از نگرش هایی باشد که بی ارتباط با باورهای معنوی نیست. هر جا که سخن از فکر، آگاهی و شناخت افراد از رابطه جنسی است که محتوای مذهبی و معنوی دارد. رد پای گناه آلود و مذموم شمردن رابطه جنسی در فکر فرد مطرح است و از ابتدا در خانواده به طور غلط به کودکان درباره روابط جنسی ذهنیت منفی می دهند و آن ها را از این امر نهی می کنند و به خصوص درباره دختران و زنان این تاکید بیشتر است و این امر موجب می شود که فرد در بزرگسالی از رابطه جنسی با همسر خود لذت نبرد و فکر کند که رابطه جنسی امری ناپسند است. این در حالی است که یکی از مهم ترین ارکان جامعه یعنی خانواده، سلامت روانی سکان داران آن یعنی پدر و مادر وابسته به داشتن رابطه جنسی خوشایند است. بنابراین معنویت به عنوان یکی از منابع نگرشی می تواند در این زمینه مورد بررسی قرار گیرد. از این جهت چنانچه از طریق باورهای معنوی به طور غیرمستقیم سراغ رضایت جنسی برویم، و باور اشتباه افراد را در رابطه با مسائل اعتقادی و معنوی با مسائل جنسی را اصلاح کنیم، می توان انتظار اثربخشی داشت و همچنین زمینه مشاوره های زوجی از کانال دین و معنویت را فراهم ساخت.